

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI

FACULTATEA DE ISTORIE

Învățământ la distanță

POLITICĂ ȘI CULTURĂ ÎN ROMÂNIA INTERBELICĂ

Autori: Prof.univ.dr. Ion AGRIGOROAIEI

Prof.univ.dr. Gheorghe IACOB

Titular: Conf.univ.dr. Ovidiu-Ștefan BURUIANĂ

**ANUL III
SEMESTRUL I
2016-2017**

ISSN 1221-9363

S U M A R

Cuvânt înainte	3
I. CONSECINȚELE MARI UNIRI. LOCUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE ÎN NOUA EUROPĂ	5
II. NOUL CADRU DE AFIRMARE A CULTURII	15
III. ÎNVĂȚĂMÂNTUL	24
IV. ORGANIZAREA CULTELOR ÎN ROMÂNIA ÎNTREGITĂ	40
V. UN STUDIU DE CAZ: Dr. Constantin Angelescu – ministru al Instrucțiunii Publice	49
Teme pentru lucrările de control (la alegere)	54
Bibliografie	54

CUVÂNT ÎNAINTE

În noul cadru statal, cultura a cunoscut o înflorire fără precedent. Numeroși intelectuali s-au pronunțat pentru modernizarea societății, care trebuia să aibă la bază factorul cultural și moral. Dincolo de căutări, împliniri și eșecuri, reprezentanți de frunte ai științei și culturii au îndeplinit un rol activ în acțiunea statului, iar statul a sprijinit material și moral creația spirituală. Un exemplu l-a constituit activitatea Institutului Social Român și a Școlii sociologice românești. Numai cunoașterea obiectivă, sistematică și profundă a realității – s-a afirmat în acest cadru – „poate să formeze o temelie sigură pentru reforma socială necesară la regenerarea desăvârșită a statului român“, ca o condiție *sine qua non* a modernizării. Această concepție și cercetarea activă care a însoțit-o au marcat începutul unei noi etape în domeniu, reprezentând cea dintâi încercare de a constitui o metodă de cercetare interdisciplinară a realității sociale.

Spiritul creator și-a afirmat puternic vigoarea și originalitatea, întrupându-se într-un șir impresionant de opere fundamentale. În același spațiu de creație s-au afirmat, cu anumite particularități, exponenți de seamă ai intelectualității românești și ai minorităților etnice. Sincronismul culturii românești cu cea europeană a fost o realitate incontestabilă. Oameni de știință și cultură s-au impus ca personalități de prim rang în plan european și chiar universal, creațiile lor primind o largă recunoaștere internațională. Dincolo de avatarurile unei societăți cu multe componente învechite, la nivelul elitelor România se înscrie în rândul statelor dezvoltate ale continentului.

I. CONSECINȚELE MARII UNIRI. LOCUL ROMÂNIEI ÎNTREGITE ÎN NOUA EUROPĂ

Desăvârșirea unității național-statale în anul 1918 a avut consecințe multiple în plan teritorial, demografic, social-economic, politic, dar și al mentalităților. Cele mai cunoscute privesc creșterea semnificativă a teritoriului, a populației și a potențialului economic: – suprafața țării de la 137.000 kmp la 295.049 kmp; – populația, de la 7,5 milioane locuitori la peste 18 milioane locuitori în anul 1930; – suprafața arabilă, de la 6,6 milioane ha la 14,6 milioane ha; – forța motrice a industriei cu peste 235%; – suprafața împădurită, de la 2,5 milioane ha la 7,3 milioane ha ș.a.

O primă problemă se referă la terminologie. Optăm pentru România Mare sau pentru România întregită? Termenul de „Mare” a avut și are în continuare o conotație preponderent politică, mergând până la sensuri vecine cu „expansionismul”. În istoriografie întâlnim expresii asemănătoare: „Ungaria Mare”, „Serbia Mare”, „Grecia Mare”, „Bulgaria Mare”, „Albania Mare”, „Polonia Istorică” = „Polonia Mare” ș.a. Prin urmare, credem că este mai apropiat de realitatea istorică, de sensul Marii Uniri, termenul de „România întregită”. Nu întâmplător, Regele Ferdinand a fost supranumit „Întregitorul”.

O altă problemă, pe care unii cercetători au încercat și încearcă să o aducă în prim-plan este cea a „beneficiarului”. Vechiul Regat a obținut prin Unire ce dorea? – a obținut mai mult sau mai puțin? – provinciile unite și-au atins visul? – care da? – care nu? – etc.

În fapt, liderii politici din România și cei din provinciile unite cu Țara nu au acționat din meschine calcule politice. Idealul Marii Uniri fusese slujit de generațiile secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, fiind încununat prin jertfa a sute de mii de români în primul război mondial. Pentru „tehniști”, facem, totuși, o precizare. Transilvania, Banatul, Maramureșul, Bucovina au venit cu bogățiile subsolului, cu multe întreprinderi industriale etc. Nu trebuie, însă, uitat că Vechiul Regat avea petrolul și Bărăganul. Iar structura exportului din România interbelică – prin care se asigurau costurile modernizării – era dominată de petrol (aprox. 40%) și produse ale agriculturii (aprox. 40%).

Noua Europă era rezultatul primei conflagrații mondiale, a destrămării Imperiului austro-ungar, căderii țarismului, înfrângerii Germaniei imperiale. Conferința de pace de la Paris, *Sistemul de la Versailles* au consacrat noua hartă politică a continentului european, în care statele mici și mijlocii din centrul și estul Europei devin *voci* active în viața

internațională. Capătă un nou conținut ideea de ordine teritorială, câștigă teren diplomația nouă, deschisă, în fața celei *vechi*, a tratatelor secrete.

Având un rol important – prin participarea la Marele Război și realizarea, prin forțe proprii, a Marii Uniri – la crearea Noii Europe, România și-a asumat din primii ani postbelici un rol activ în relațiile internaționale.

Percepția României întregite, prezentarea în diferite lucrări diferă foarte mult. Contribuie la aceasta momentul în care se face aprecierea, formația autorului, opțiunea politică ș.a.

K. Hitchins considera că „Între cele două războaie mondiale, România a prezentat contrastul izbitor dintre o înapoiere adânc înrădăcinată, pe de o parte, și înflorirea, chiar dacă inegală, a industrializării și urbanizării, pe de altă parte”.

Concluzia Irinei Livezeanu este că „Unirea din 1918 a însemnat apariția unui stat profund scindat, efectele neașteptate ale secolelor de separare politică ridicând mari dificultăți în fața lui și în fața sentimentului identității naționale din rândul populației sale. Caracterul fragil, segmentat al acestui stat unificat a fost surprinzător pentru naționaliștii români, nepregătiți în perioada antebelică, a naționalismului iredentist, să facă față caracterului multinațional și divizat în regiuni al țării lor”.

După cercetări personale sau coordonate, de aproape jumătate de secol, V. Axenciuc scrie în 2003: „În consecință, cu toate progresele incontestabile de dezvoltare și modernizare obținute, de recuperare a unei părți importante din retardarea sa seculară, economia românească, în perioada interbelică, se plasa încă pe ultimele locuri pe scara dezvoltării continentului nostru, pe aceleași pe care le ocupa la sfârșitul secolului XIX și pe care se va situa și la sfârșitul secolului XX. Deși anul 1938 constituie anul de vârf al dezvoltării economice în sistemul social capitalist din secolul XX, din argumentele de mai sus reiese că supraestimarea acestei dezvoltări și fetișizarea nivelului său ne depărtează de realitatea istorică”.

Referindu-se tot la economie, I. Scurtu are o viziune sensibil diferită: „În perioada interbelică, economia României a cunoscut o puternică dezvoltare, ca urmare a aplicării politicii «prin noi înșine», a sprijinului acordat de stat prin credite, o politică vamală protecționistă, lansarea unor comenzi de mărfuri către întreprinderile particulare. [...] Ca urmare a evoluțiilor din economie, România s-a transformat, de la mijlocul anilor '30, dintr-o țară agrară într-una agrar-industrială”.

Compararea națiunilor, stabilirea locului unei țări într-un posibil „clasament” european

sau mondial pot părea „desuete”, aparținând de „modele” romantice. Considerăm, totuși, utilă o astfel de abordare, pentru stabilirea – mai precisă și nuanțată – a coordonatelor istoriei românilor în perioada interbelică. Firește, există multiple dificultăți; ce factori (domenii) comparăm? care țări – cele dezvoltate? vecinii? – le includem în „clasament”; – cum stabilim o viziune echilibrată, fără a exagera „performanțele” dar nici „limitele”? ș.a. Conștienți de aceste riscuri, am ales următoarele domenii: – *teritoriul*; – *populația*; – *nivelul și structura economiei*; – *regimul politic*; – *relațiile internaționale*.

Teritoriul

După Marea Unire, România reprezenta 2,52% din suprafața Europei, ocupând locul 10 între țările continentului. România era mai mică decât Germania (470.714 kmp), Franța (550.986 kmp), Polonia (388.635 kmp), dar mai mare decât Cehoslovacia (140.499 kmp), Ungaria (93.061 kmp), Bulgaria (103.146 kmp), Iugoslavia (249.468 kmp), Grecia (130.199 kmp).

Prin urmare, România întregită își consolida poziția în sud-estul Europei, beneficiind de o suprafață semnificativ mai mare decât a celorlalte state, fiind depășită doar de Polonia și, evident, de U.R.S.S.

Populația

Mărimea și densitatea. Marea Unire de la 1918 a avut ca urmare aproape o dublare a populației: de la 7.771.341 locuitori în 1914 la 14.669.841 locuitori în 1919. Astfel, devine o țară mijlocie, fiind a opta din Europa, după mărimea populației.

În anul 1930, cu o populație de peste 18.000.000 locuitori, România era întrecută doar de: U.R.S.S. (inclusiv teritoriile asiatice) – 160.000.000 locuitori; Germania – 65.092.000 locuitori; Franța – 41.610.000 locuitori; Italia – 41.069.000 locuitori; Marea Britanie – 39.952.377 locuitori; Polonia – 31.685.000 locuitori; Spania – 23.563.867 locuitori. Avea populația mai numeroasă decât: Ungaria – 8.688.319 locuitori; Iugoslavia – 13.822.505 locuitori; Cehoslovacia – 14.735.711 locuitori; Grecia – 6.398.000 locuitori; Bulgaria – 5.776.400 locuitori ș.a.

O problemă importantă este cea a românilor rămași după Marea Unire în alte state: în Rusia – 249.711; în Iugoslavia – 229.398; în Bulgaria – 60.080; în Ungaria – 23.760; în Cehoslovacia – 13.711; în Albania – 40.000; în Grecia – 19.703.

În anul 1930, densitatea populației României, de 61,2 locuitori pe kmp, era mai mare

decât media europeană de 44,3 locuitori pe kmp. Pentru comparație, oferim câteva exemple: Marea Britanie – 265 loc./kmp; Germania – 138,3 loc./kmp; Ungaria – 93,4 loc./kmp; Franța – 75,5 loc./kmp; Cehoslovacia – 104,9 loc./kmp; Bulgaria – 56 loc./kmp; Iugoslavia – 55,6 loc./kmp; Grecia – 49,1 loc./kmp.

Natalitatea. În perioada 1931-1934, natalitatea la mia de locuitori era: România – 33,4; Iugoslavia – 32,4; Portugalia – 29,8; Polonia – 27,4; Lituania – 25,8; Italia – 23,7; Ungaria – 22,5; Olanda – 21,4; Cehoslovacia – 20,1; Danemarca – 17,7; Franța – 16,8; Elveția – 16,5; Germania – 15,9; Anglia – 15,5; Austria – 14,7; Suedia – 14,4 etc.

Mortalitatea. În aceeași perioadă, mortalitatea prezenta următoarele medii la mia de locuitori: România – 20,5; Iugoslavia – 18,5; Portugalia – 17,2; Polonia – 14,5; Lituania – 14,6; Italia – 14; Ungaria – 15,8; Olanda – 8,9; Cehoslovacia – 13,8; Danemarca – 10,8; Franța – 15,7; Elveția – 11,7; Germania – 11; Anglia – 12,2; Austria – 13,5; Suedia – 11,8 etc.

Speranța de viață (populație de 60 de ani și peste 60 de ani) era următoarea: România (1930) – 6,6; Bulgaria (1926) – 8,1; Iugoslavia (1931) – 8,2; Grecia (1928) – 8,9; Italia (1931) – 10,8; Olanda (1930) – 9,4; Ungaria (1930) – 9,7; Cehoslovacia (1930) – 10,2; Franța (1931) – 14; Germania (1933) – 11,1; Suedia (1930) – 12,8; Anglia (1931) – 11,3; Austria (1934) – 12,2; Norvegia (1930) – 11,6; Elveția (1930) – 10,7. Și la acest „reper” România se situa între ultimele țări ale continentului.

Știința de carte evoluase astfel (în procente): Belgia (1920) – 92,5; Bulgaria (1926) – 60,3; Estonia (1922) – 89,2; Franța (1926) – 94,1; Grecia (1928) – 56,7; Italia (1921) – 73,2; Letonia (1930) – 81,2; Lituania (1923) – 67,3; Polonia (1921) – 67,3; Portugalia (1920) – 34,8; România (1930) – 57; Rusia (1926) – 51,3; Spania (1920) – 57; Ungaria (1920) – 84,8. Creșterea procentului știutorilor de carte – aproape triplarea față de 1912 – are între explicații: – Transilvania, Banatul și Bucovina aveau un procent de alfabetizare superior Vechiului Regat, datorat în bună măsură prezenței minorităților; – statul român a inițiat o politică ofensivă de dezvoltare a școlii – inclusiv în provinciile unite cu Țara – care și-a dat roadele încă din primul deceniu după 1918. Un merit incontestabil a avut în această luptă cu analfabetismul ministrul liberal al învățământului, C. Angelescu.

Nivelul și structura economiei

Am selectat câteva „reper” privind economia României în perioada interbelică, care pot contribui la stabilirea poziției țării în Noua Europă.

Structura populației după ocupație (%):

Țara	Anul	Exploatarea solului	Industrie	Comerț, credit	Transport	Diverse
Germania	1933	28,9	40,4	13,6	4,8	12,3
Austria	1934	31,7	33,4	12,4	4,2	18,3
Bulgaria	1926	80,0	9,0	2,7	1,3	7,0
Statele Unite	1930	22,0	31,8	18,2	9,0	19,0
Franța	1934	35,7	33,7	12,5	5,0	13,1
Grecia	1928	53,7	15,9	7,6	3,9	18,9
Ungaria	1930	50,8	23,0	5,7	2,8	17,7
Italia	1931	47,3	29,5	8,3	4,6	10,3
Japonia	1930	50,3	19,5	17,0	3,2	10,0
Norvegia	1930	35,3	26,5	12,5	9,3	16,4
Țările de Jos	1930	20,6	38,1	15,8	7,6	17,9
România	1930	78,2	7,2	3,2	1,7	9,7
Elveția	1930	21,3	45,0	14,6	4,4	14,7
Cehoslovacia	1930	28,3	42,2	8,7	4,9	15,9
Uniunea Sovietică	1926	84,9	5,9	1,4	1,5	6,3

Dintre țările aflate în tabel, România era depășită doar de U.R.S.S. și Bulgaria în privința procentului de populație care lucra în agricultură; și trebuie observat că țări vecine, ca Cehoslovacia, Ungaria, Grecia aveau un procent semnificativ mai mare de populație care lucra în industrie.

Evoluția raportului dintre industrie și agricultură, după valoarea producției, în totalul producției celor două sectoare

Anii	Producția agricolă	Producția industrială
1925	68,2	31,8
1929	63,2	36,8
1934	53,4	46,6
1938	51,4	48,4

Prin urmare, în preajma declanșării celui de-al doilea război mondial, se înregistrează o apropiere a valorii producției industriale de cea agricolă. Este, și acesta, un reper care

contribuie la stabilirea caracterului agrar-industrial al economiei României.

Dinamica producției industriale, pe sectoare

Anii	Total industrie	Industria extractivă	Industria prelucrătoare	Industria electrică
1925	74,5	60,6	78,4	61,4
1929	100,0	100,0	100,0	100,0
1934	123,3	148,0	118,1	131,7
1936	133,4	156,9	125,6	167,9
1938	141,2	131,5	136,3	201,4

Dinamica producției industriei prelucrătoare din România și alte țări, în perioada 1913-1938

Anul	baza 1913 = 100						
	Mondial	România	Franța	Germania	Cehoslovacia	Ungaria	Polonia
1913	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1920	93,2	–	70,4	59,0	69,8	–	35,1
1921	81,1	47,2	61,4	74,7	100,0	64,0	46,8
1922	99,5	73,2	87,8	81,8	91,8	80,0	73,9
1923	104,5	73,2	95,2	55,4	96,7	56,6	71,2
1924	111,0	89,0	117,9	91,8	129,0	66,6	56,8
1925	120,7	92,2	114,3	94,9	136,4	76,7	63,1
1926	126,5	103,7	129,8	90,9	130,4	83,4	58,9
1927	134,5	118,8	115,6	122,1	153,8	98,7	76,1
1928	141,8	131,8	134,4	118,3	166,0	108,0	86,1
1929	153,3	136,9	142,7	117,3	171,8	113,9	85,9
1930	137,5	132,5	139,9	101,6	155,5	108,1	75,8
1931	122,5	140,6	122,6	85,1	138,5	98,6	64,4
1932	108,4	111,9	105,4	70,2	107,6	91,3	52,7
1933	121,7	136,2	119,8	79,4	101,4	101,1	59,4
1934	136,4	167,8	111,4	101,8	113,4	114,4	68,2
1935	154,5	165,2	109,1	116,7	120,1	123,1	74,2
1936	178,1	175,0	116,3	127,5	138,3	136,6	83,3
1937	195,8	182,9	123,8	138,1	164,8	150,0	97,6
1938	182,7	177,9	114,6	149,3	145,5	143,3	105,2

Producția mondială de petrol între anii 1931-1937 (mii tone):

Continentul/Țara	1931	1937
Producția mondială	189.299	279.663
AFRICA	290	173
AMERICA DE NORD	116.877	173.233
AMERICA CENTRALĂ	6.305	9.068
AMERICA DE SUD	23.016	35.545
ASIA (fără U.R.S.S.)	12.694	25.472
EUROPA (fără U.R.S.S.)	7.725	8.331
U.R.S.S.	22.392	27.821
Germania	229	451
Polonia	630	501
R o m â n i a	6.756	7.153

Datele statistice justifică aprecierea că în perioada interbelică industria „a înregistrat dezvoltarea cea mai însemnată dintre toate sectoarele economiei naționale. Ea a realizat, după înfăptuirea refacerii, un ritm mediu anual de creștere de 5,2%, și-a dublat patrimoniul de investiții, și-a modificat structura spre ramurile producătoare de mijloace de producție; s-a diversificat producția bunurilor, îndeosebi de consum; a sporit semnificativ capacitatea de acoperire a pieții interne cu produse manufacturate (de la 40% din necesarul consumului intern în 1924 la 82% în anul 1938). [...] Deși se dezvoltau ramurile siderurgică, metalurgică, electrotehnică, necesitățile de instalații și mașini ale țării se acopereau doar în proporție de 15-20%; industria națională era încă departe de a putea produce mașini industriale, agricole, unelte de tehnicitate ridicată pentru înzestrarea proprie și a celorlalte domenii”.

Pentru *agricultură*, un „reper” deosebit de concludent se referă la productivitate. Pentru anii 1933-1937, situația se prezenta astfel:

a) la grâu am obținut media de 9,3 q/ha, pe când media mondială este de 9,4 q/ha, iar cea europeană de 13,6 q/ha;

b) la secară am obținut media de 9,4 q/ha, pe când media mondială este de 10,4 q/ha, iar cea europeană de 13,6 q/ha;

c) la orz am obținut media de 7,5 q/ha, pe când mondială este de 10,9 q/ha, iar cea europeană de 14 q/ha;

d) la ovăz am obținut media de 8,2 q/ha, pe când media mondială este de 11,2 q/ha, iar cea europeană de 15,1 q/ha;

e) la porumb am obținut media de 9,6 q/ha, pe când media mondială este de 12,8 q/ha, iar cea europeană de 13,9 q/ha.

Între factorii care explică această situație se aflau: – nivelul tehnic scăzut al agriculturii; – sistemul de cultivare a pământului; – nefolosirea îngrășămintelor chimice și insuficienta utilizare a celor organice; – lipsa investițiilor. Spre exemplu, în anul 1938, ponderea investițiilor din agricultură era de doar 10,6% din totalul investițiilor pe întreaga economie.

Au existat, firește, și rezultate care înscriu România în partea superioară a unui posibil „clasament” european sau mondial. Suprafața cultivată cu porumb o situa pe primul loc în Europa, iar producția pe al treilea din lume, după Statele Unite ale Americii și Argentina. Era cea mai mare producătoare de rapiță din Europa, ocupa poziția a șaptea la inul de sămânță și al doilea la cânepa de sămânță. Prin suprafața cultivată cu viță de vie era a cincea țară din lume. În privința cabalinelor – repartizate pe cap de locuitor – România ocupa locul III în

Europa, după Danemarca și Polonia. Iar la ovine – după numărul total – ocupa locul IV în Europa, după Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Spania.

Regimul politic

În primii ani după încheierea primului război mondial, Europa era dominată de *regimuri democratice*. Doar în Rusia se instaurase încă din 1917 un regim totalitar, iar în Ungaria (1920) o dictatură.

După două decenii, numărul țărilor cu regimuri autoritare (dictatoriale) crescuse semnificativ: Albania, Austria, Bulgaria, Estonia, Germania, Grecia, Italia, Iugoslavia, Letonia, Lituania, Polonia, Portugalia, România, Spania.

Din această perspectivă, trebuie subliniat că România a fost unul dintre ultimele state ale Europei în care s-a instaurat un regim de autoritate, cel al lui Carol al II-lea, în februarie 1938.

Rolul în relațiile internaționale

Este bine știut că, după Conferința de pace de la Paris, statele Europei s-au grupat în două mari „tabere”; în prima se aflau statele care au acționat pentru aplicarea tratatelor, pentru menținerea granițelor și apărarea păcii; a doua cuprindea statele care au urmărit încălcarea și revizuirea tratatelor, revanșa, războiul. De asemenea, sunt bine cunoscute acțiunile României în cadrul Micii Înțelegeri, Antantei Balcanice, Ligii Națiunilor, în cadrul unor conferințe internaționale, acțiunile ferme față de pericolul de război, față de încălcările tratatelor etc. În final, după prăbușirea Sistemului de la Versailles, după actele de forță ale Germaniei, Rusiei Sovietice, Italiei, Ungariei și Bulgariei, România a fost una dintre victimele declanșării războiului, pierzând în vara anului 1940 o treime din teritoriu și populație. Sub amenințarea vecinilor, a Germaniei și Italiei, România întregită s-a prăbușit. Evoluția istorică după iunie 1940 trebuie înțeleasă în contextul războiului mondial. Ar fi și este o mare nedreptate ca România să fie judecată – cum se întâmplă în unele lucrări – numai din perspectiva campaniei din Est, uitându-se politica consecventă de apărare a păcii din perioada interbelică, ca și campania din Vest, declanșată la 23 august 1944.

*

Pe baza acestor considerații și date statistice, putem formula câteva observații și concluzii:

– În metodologia cercetării perioadei interbelice – ca și a altor perioade din istoria

noastră – se impune o abordare *echilibrată*, fără a exagera performanțele sau limitele, fără etichetări grăbite și șabloane sau judecăți inspirate de crezul politic etc. *Simțul măsurii* este un *imperativ* pentru istorici, având în vedere și interesul sporit față de România întregită, regăsit în istoriografie, dar și în mass-media după 1990.

– Deși consecințele Marii Uniri – în plan teritorial, demografic, economic – au fost spectaculoase, perioada – marcată de refacere și crize economice – a fost prea scurtă pentru a aduce progrese la fel de semnificative și a le consolida.

– Totuși, economia României a cunoscut un *ritm accelerat* de dezvoltare, mai ales în privința *industrializării*. Întreaga statistică economică demonstrează saltul de la o economie preponderent agrară (la 1914) la cel de economie agrar-industrială (la 1938).

– Evident, România era încă departe de nivelul statelor industriale din Occident, și chiar din Europa Centrală (Cehoslovacia). Dar trebuie subliniat că, în jumătate de secol de industrializare (după adoptarea *Legii de încurajare a industriei* din 1887), România redusese sensibil decalajul față de Occident. Multe întreprinderi din România („Malaxa”, IAR-Brașov, „Mociornița”, Uzinele din Reșița etc.), transporturile pe calea ferată, industria extractivă ș.a. erau competitive pe plan european și mondial.

– Din această perspectivă – a ritmului dezvoltării – se poate vorbi de un *succes al modernizării*, proces instituționalizat în timpul domniei lui A.I. Cuza și continuat până la al doilea război mondial, cu etape de accelerare la începutul secolului al XX-lea, între anii 1924-1928, 1933-1938.

– Și – sau poate mai ales – viața spirituală cunoaște progrese semnificative. Triplarea numărului știutorilor de carte, organizarea unor universități și facultăți noi, ca și a unor instituții de cultură, „explozia” presei scrise, înființarea Radio-ului ș.a. sunt doar câteva exemple, care fac din România întregită un moment de referință în afirmarea culturii române moderne. Totodată, legăturile cu cultura occidentală s-au multiplicat și intensificat. Bucureștiul era supranumit „Micul Paris”, în primul rând din considerente ale vieții spirituale.

– Un „reper” semnificativ, care devine uneori hotărâtor în aprecierea generală a perioadei interbelice se referă la *nivelul de trai*.

Dacă luăm în considerație structura populației după mediul de locuire, structura populației active, repartiția proprietății în agricultură, numărul salariaților, raportul salarii/prețuri ș.a., constatăm că: – aprox. o treime din țărănime (cei cu proprietăți până la 5 ha) aveau un nivel de trai foarte scăzut (la limita subzistenței) și scăzut; – o jumătate din numărul familiilor țărănești (incluzând deci și proprietarii cu 5-10 ha) aveau un nivel de trai

foarte scăzut, scăzut și decent; – aprox. 20% din populația orașelor trăia modest sau decent; – un nivel de trai bun și foarte bun aveau proprietarii agricoli care dețineau peste 10 ha de pământ, salariații din industrie, transporturi, construcții etc., bugetarii, meseriașii, patronii etc. Adăugând și celelalte repere – locuințele, alimentația, asistența sanitară etc. –, se poate concluziona că aprox. o treime din populația țării avea un nivel de trai foarte scăzut și scăzut. Două treimi trăiau decent, bine, foarte bine etc.

Trebuie subliniat că populația României interbelice avea un nivel de trai mai ridicat decât în perioada anterioară și superior la unele capitole – locuințele, alimentația – unor țări vecine. Înfăptuirea reformei agrare – cea mai radicală din această parte a Europei –, procesul de urbanizare, creșterea semnificativă a numărului de lucrători în industrie, transporturi, construcții, mărirea personalului bugetar, au determinat creșterea numărului de familii care aveau un nivel de trai peste cel decent.

– Evoluția regimului politic din România, de la democrație la dictatură, activitatea partidelor politice, manifestările politicianiste etc. constituie subiectul unor ample controverse. Credem că o judecată credibilă trebuie să aibă în vedere raportarea permanentă la celelalte țări europene, indiferent de mărimea lor sau de tradiția parlamentară. Tarele regimului politic din România nu trebuie eludate sau subapreciate, dar nici exagerate, pentru că va fi greu de explicat de ce trecerea la un regim de autoritate, apoi de dictatură, s-a realizat abia în contextul politic intern și extern din preajma declanșării celui de-al doilea război mondial.

– La fel, rolul României în relațiile internaționale nu trebuie supraestimat. Dar trebuie repetat că guvernul de la București s-a situat alături de democrațiile occidentale până în vara anului 1940 – când Franța s-a prăbușit – deci și după instaurarea regimului de autoritate al lui Carol al II-lea.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Precizați principalele consecințe ale Marii Uniri.
2. Care era poziția României întregite în Noua Europă?

II. NOUL CADRU DE AFIRMARE A CULTURII

Marea Unire a deschis noi orizonturi și vieții spirituale, înregistrându-se în perioada interbelică o dezvoltare fără precedent. Este cunoscută unitatea culturală existentă cu mult timp înainte în spațiul românesc, care nu a exclus unele particularități de la o provincie la alta, de la o zonă la alta, particularități care nu-i alterau unitatea fundamentală. În discursul de recepție la Academia Română, la 23 mai 1923, Octavian Goga remarca însemnătatea marelui act național ca „o consecință logică a unui proces normal de evoluțiune, un ultim acord într-o zbuciumată simfonie” și aducea un minunat elogiu puterii de rezistență a poporului român: „Am trăit perioade tulburi de apăsare, sub loviturile lor ar putut ușor să intervie stingerea noastră. Totdeauna însă, cu rezistența îndârjită a sănătății robuste, masele românești de pretutindeni au păstrat și în cele mai amărâte zile instinctul sigur al unei înrudiri organice. Unitatea de suflet ni s-a menținut astfel fără știrbire de-a lungul veacurilor. Ca la un loc cu adâncimi mari, viforele au bătut valurile de la suprafață și au pătat adesea oglinda lor, în albia de jos însă unda a rămas limpede și pură”.

Înlăturarea barierelor politico-naționale a permis accesul larg la valorile culturii românești; totodată, noul spațiu statal a beneficiat de contribuția neîngrădită a tuturor provinciilor. „Descătușând energiile, Unirea din 1918 a încercat – uneori în condiții dificile, de unde nu și puține eșecuri – o solidarizare a generațiilor, provinciilor, finalităților. Dar poate că particularitatea cea mai interesantă a epocii o constituie afirmarea în același spațiu de cultură și creație, alături de români și nu o dată printr-o afinitate stilistică izvorâtă din exprimarea uneia și aceleiași realități (cu luminile și umbrele ei), a naționalităților conlocuitoare”.

Constituirea statelor naționale în centrul și sud-estul Europei a dat națiunilor respective posibilitatea afirmării lor mai hotărâte în concertul european. Au dispărut unele complexe provinciale, societatea românească s-a eliberat în mare măsură de ceea ce s-au numit atunci problemele locale, regionale, lărgindu-și accesul la viața spirituală mondială. Țara noastră a devenit aptă – va consemna Tudor Vianu – să intre în marele dialog universal al culturilor, aducându-și cu mai multă rodnicie contribuția la reformularea sau soluționarea unor probleme cheie ce confruntau conștiința umanității. Intelectualitatea, implicată puternic în înfăptuirea Marii Uniri, considera că începea o nouă etapă în istoria neamului și că menirea oamenilor de cultură și știință era de a edifica o cultură superioară, care să fie la cotele cele mai ridicate ale

realităților umanității, să contribuie la progresul universal și să se remarce prin pecetea particulară a geniului național românesc. Simion Mehedinți își încheia discursul de recepție la Academie, rostit la 6 iunie 1920, cu cuvintele: „... Mai ales acum, după întregirea politică, toate națiunile pământului așteaptă să vadă ce vrem să fim și ce loc voim să ocupăm în cadrul istoriei universale”. Fenomenul cultural românesc a depășit, în perioada interbelică, formulele provinciale, constituindu-și o cale marcant națională de afirmare. Aceasta a dat culturii române nu numai o notă proprie din punct de vedere a istoriei culturii, ci și o marcă valorică de rang european și universal.

După câțiva ani, în 1923-1924, Liviu Rebreanu remarca saltul înregistrat în viața noastră culturală, minimalizând într-un fel realizările anterioare, și își exprima optimismul pentru ce avea să vină: „Între avântul de azi al unui întreg popor spre cultură și anemicele pâlپări din trecut nu se poate face comparație decât în dauna trecutului [...]. Viitorul e al nostru. Până azi ne-am luptat cu veacurile ca să trăim. De-aici încolo vom dovedi lumii că trăim adeva, prin cultura românească”. În primul număr al săptămânalului „Mișcarea literară”, în calitate de director, Liviu Rebreanu îi combătea, într-un articol-program, pe cei care „ridică din umeri cu dispreț când e vorba de viața literară română contemporană”, incapabili să vadă roadele noii etape. „Literatura, artele, cultura românească se află, credem, într-o epocă de înflorire fără pereche în scurta noastră istorie culturală”. Efervescența intelectuală s-a manifestat printr-o veritabilă explozie a tipăritului, ziare, reviste, cărți etc. „Cantitatea, indiferent de valoare, dovedește totuși bogăția râvnei creatoare. Înainte de-a alege, trebuie să ai din ce anume să alegi. Cantitatea devine astfel premisa calității. Bogăția cantitativă permite o mai îngrijită selecție calitativă”.

După depășirea greutăților generate de război și, mai apoi, de criza din 1929-1933, dezvoltarea economiei naționale, rezultatele obținute în modernizarea unor ramuri, excedentele bugetare înregistrate din 1923-1927 și 1935-1939 și sumele importante acordate de stat educației și culturii au constituit un suport solid asigurat vieții spirituale. Învățământul, cultura și artele, cercetarea științifică au fost încurajate și prin sprijinul primit din partea unor prefecturi și primării, instituții și întreprinderi, persoane juridice și fizice, organisme neguvernamentale etc. Democratizarea societății, reforma agrară, acordarea votului universal, chemarea la viață politică a milioane de oameni au avut ca efect creșterea interesului pentru viața publică. dorința de instruire, de ridicare a nivelului de cultură. Munca intelectuală era bine apreciată și plătită, condiția socială a intelectualului îi asigura un statut corespunzător pregătirii sale, realizării materiale și spirituale. Participarea activă a României la viața

internațională, la schimbul de valori, a asigurat reluarea și dezvoltarea legăturilor cu centrele culturale ale Occidentului. Completarea studiilor, documentarea și perfecționarea în multiple domenii, participarea la conferințe internaționale, publicarea unor rezultate valoroase în străinătate etc., au asigurat o prezență numeroasă a tinerilor, a unor personalități marcante la viața universitară, științifică și culturală a vremii. Această circulație permanentă a ideilor și a valorilor a contribuit substanțial la valorificarea potențialului cultural-științific la cote înalte și, în același timp, la afirmarea mai puternică, față de perioada anterioară Marii Uniri, în câmpul creației originale.

Într-un text scris în 1953, Mircea Eliade se referea la destinul său, la climatul creației literare (și îl putem extinde la creația culturală în general) din perioada interbelică, încadrat între ceea ce fusese înainte de 1918 și ceea ce va urma după 1940. Un fragment ceva mai întins din aceste pagini memorialiste este deosebit de semnificativ pentru a înțelege mai profund efervescența spirituală din acea perioadă, dincolo de unele chestiuni de detaliu asupra cărora nu stăruim:

„Fac parte din generația cea mai norocoasă pe care a cunoscut-o până acum istoria României. Nici înainte, nici după generația noastră, România n-a mai cunoscut libertatea, belșugul și disponibilitatea de care ne-am bucurat noi, cei care au scris între 1925 și 1940. Generația lui Nicolae Iorga fusese aproape pe de-a întregul confiscată de profetismul național și cultural care trebuia să pregătească războiul pentru întregirea neamului. Generația frontului fusese sacrificată ca să găsim noi o Românie mare, liberă și bogată. Când am început noi să scriem, prin 1925, nici un «ideal național» nu se solicita în imediat. Am fost cei dintâi români care puteam face și altceva decât istorie națională, filologie românească și profetism cultural – fără să avem sentimentul că trădăm cauza neamului. Am avut o libertate care se cucerise cu foarte mult sânge și cu foarte multe renunțări, și nu știu dacă eram întotdeauna conștienți de imensele sacrificii făcute de înaintașii noștri pentru ca noi să putem pleca în India sau în Statele Unite, să-i putem discuta pe Freud sau pe André Gide la «Fundația Carol» în fața a două mii de persoane, să putem vorbi de autonomia culturii, de primatul spiritualului, de neangajare și așa mai departe [...]. Eram cei dintâi care culegeam roadele atâtor generații mai mult sau mai puțin sacrificate. Imperiile Habsburgilor și al țărilor se prăbușiseră – și, în acei cincisprezece ani care au precedat pactul Stalin-Hitler, noi am putut respira liniștiți. Cred că am fost singurii români care s-au bucurat de un răgaz atât de lung. Generația care se ridica prin 1940, deja tulburată de tensiunile care începuseră după 1934, a plecat în Rusia, și cei care s-au mai întors s-au întors cu rușii după ei. Culturalicește, a fost o generație pe de-a întregul sacrificată. Noi am cunoscut singurul miracol care a fost posibil în istoria politică: «neutralismul» sau, mai exact dialogul liber între oameni de credințe opuse.”

Factorul cultural a căpătat dimensiuni deosebite în cadrul politicii statului, făcând dificilă o delimitare a celor două domenii. Numeroși intelectuali de vază au deținut funcții

înalte, după cum cei mai mulți oameni politici aveau o serioasă pregătire în diferite specialități ale științei și culturii. Dincolo de căutări, împliniri și eșecuri, exponenți de frunte ai culturii au avut un rol activ, mult mai mare ca până atunci, în viața statului, iar statul, prin diferitele sale pârghii a sprijinit material și moral creația științifică, tehnică, artistică. Academia Română, universitățile (pe lângă universitățile din Iași și București, universitățile românești de la Cernăuți și Cluj), alte institute de învățământ superior și institute de cercetări au avut un rol mai mare ca până atunci în dezvoltarea științei românești. După o fază de organizare, de asimilare, din care n-au lipsit realizările științifice de valoare, se intră după 1918 într-o nouă etapă, în care cercetarea originală capătă o amploare deosebită, cu rezultate de valoare națională și universală. Asistăm la o modernizare a predării și cercetării în strânsă legătură cu lumea științifică de peste hotare. S-au format însemnate școli științifice, curente literar-artistice pe lângă unele catedre, laboratoare, institute, stațiuni, cenacluri, reviste de prestigiu, în diferite centre ale țării, având în frunte mari oameni de cultură și artă, deschizători de drumuri în domenii de cea mai mare importanță.

Deosebit de semnificativă pentru frământările izvorâte din grija de a înnoi societatea românească și de a contribui mai activ la modernizarea ei a fost înființarea la Iași, în martie 1918, în zilele grele ale războiului, a *Asociației pentru studiul și reforma socială*, de către un grup de intelectuali în frunte cu D. Gusti, Vasile Pârvan, Virgil Madgearu, care s-a transformat, imediat după război, la București, în Institutul Social Român. Numai cunoașterea directă, sistematică, profundă a realității – s-a afirmat în acest cadru – putea să formeze o temelie sigură la regenerarea desăvârșită a statului român, întrucât numai o cunoaștere exactă a situației de fapt putea să îndrume transformarea societății românești pe căile unei dezvoltări prospere. În acest spirit, o contribuție deosebită au adus cercetările pe teren, mai ales la sate, a echipelor studențești, sub îndrumarea unor specialiști din diferite domenii. Mai târziu, Henri H. Stahl sublinia valoarea internațională a școlii conduse de D. Gusti, marcând o etapă nouă în istoria doctrinelor sociologice, prin cea dintâi încercare de a constitui o metodă de cercetare interdisciplinară a realităților sociale bazată pe o teorie sociologică originală.

În România întregită, stat național unitar, locul și rolul minorităților au crescut, în raport cu situația din vechea Românie. În cadrul unui proces complex de înțelegere și acceptare, mai rapidă sau mai lentă, totală sau parțială, a noii realități, dincolo de pozițiile extremiste dintr-o direcție sau alta, este de remarcat faptul că la multe din realizările epocii și-au adus contribuția populația românească și minoritățile, ținând seama de particularitățile tradiționale de viață economică, socială, cultural-confesională etc. S-a încheiat un dialog cultural între

reprezentanții națiunii majoritare și cei ai minorităților naționale, o colaborare în diferite medii și instituții (școli, teatre, redacții de ziare și reviste, societăți și fundații culturale etc.), s-a manifestat un pluralism cultural autentic, cum erau puține în Europa acelei perioade.

Presa – care a înregistrat un avânt fără precedent în întreaga țară – a fost un domeniu în care minoritățile naționale s-au manifestat plenar. Unele ziare de mare tiraj, precum „Adevărul” și „Dimineața”, se aflau în proprietatea unor etnici minoritari, mai ales evrei. Exista o bogată presă în limbile minorităților naționale. În anul 1922 se tipăreau în România un număr de 657 ziare și 524 reviste, din care 181 ziare și 75 reviste în limbile minorităților naționale: 144 în maghiară, 71 în germană, 17 în rusă, 6 în ebraică, 5 în bulgară etc. Semnificativ este și faptul că în 1924 a apărut la Cluj, sub direcția lui Sextil Pușcariu, revista „Cultura”, tipărită în limbile română, franceză, germană și maghiară, având în redacție pe Lucian Blaga, Yves Anger, Kristof György și Oscar Netoliczka. Revista își propunea să ofere o imagine fidelă a mișcării intelectuale din România și cultiva relațiile spirituale de înțelegere și apropiere. În 1929, pe teritoriul Transilvaniei se editau 192 de periodice în limba maghiară și 67 în limba germană, iar în mai multe orașe numărul publicațiilor în limbile minorităților era mai mare decât al celor în limba română. Din redacțiile multor publicații făceau parte cetățeni români de diferite etnii, iar în paginile unor reviste bilingve sau chiar trilingve găsim semnăturile cărturarilor români, maghiari, germani evrei. În planul vieții culturale, frământările, căutările populației maghiare din România și-au găsit expresia în tendințele promovate de presa maghiară, de numeroasele reviste, care – unele cu o durată efemeră, altele cu viață îndelungată – au evidențiat și orientări capabile să se transforme în factori de convergență. Eferescența culturală a Transilvaniei dintre cele două războaie mondiale nu a exclus, ci dimpotrivă a permis „în cea mai largă măsură afirmarea scrisului maghiar și săsesc prin numeroase cercuri literare, reviste, case de editură și prin afirmarea câtorva interesanți prozatori și poeți. Era și drept să fie așa”.

O analiză statistică pentru anii 1917-1927 ne arată că în Basarabia au apărut 58 de gazete, dintre care 24 în limba română, iar 34 în limba rusă; din primele, 10 erau cotidiene, iar din categoria a doua – 32. O bună parte din cotidienele rusești din Basarabia erau conduse de români basarabeni. Onisifor Ghibu aprecia în 1927 că presa românească era „o piesă minoritară” în Basarabia. Situația nu s-a schimbat prea mult nici în perioada următoare. În 1935 ziarul „Viața Basarabiei” constata că, în timp ce publicațiile în limba română întâmpinau greutăți financiare, „presa în limba rusă, zic în limba rusă, deoarece ziarele ce apar nu sunt ziare rusești, ci doar scrise în această limbă, nu pare a duce lipsuri”. Au apărut, în special la

Chișinău, dar și în alte orașe basarabene, periodice în limba română cu o activitate mai mult sau mai puțin îndelungată în intervalul 1918-1940: „Sfatul Țării”, „România Nouă”, „Cuvânt Moldovenesc”, „Viața Basarabiei”, „Cuvântul Basarabiei”, „Basarabia noastră”, „Luminătorul” și altele. Tabloul presei din perioada interbelică este extrem de divers, atât în ce privește limba de expresie, profilul, orientarea, cât și ținuta, valoarea. Numărul ziariștilor a crescut, distingându-se printre ei personalități de seamă de diferite naționalități, directori, redactori, reporteri etc., cu un rol important în viața social-politică și culturală a vremii. Presa a constituit – în repetate rânduri – un factor de echilibru, de dezvoltare a unor afaceri serioase, după cum nu au lipsit atacurile la adresa democrației, a regimului parlamentar.

Împreună cu învățământul, s-a dezvoltat în Basarabia o puternică acțiune menită să așeze la locul cuvenit valorile culturii românești. Universitatea Populară s-a înființat în februarie 1919 la Chișinău, din inițiativa unui grup de intelectuali basarabeni și a celor veniți din vechiul Regat, Ardeal și Bucovina: Pan. Halippa, O. Ghibu, I. Nistor, Șt. Ciobanu, Gh. Murgoci ș.a. Universitatea a contribuit, pe lângă activitatea culturală, la realizarea obiectivelor politico-naționale de importanță primordială pentru românii basarabeni, constituind un factor activ în procesul de integrare a Basarabiei în statul întregit. Au fost cuprinse în programul de activitate cursuri zilnice, precum și conferințe duminicale, dezbătându-se teme referitoare la istoria românilor, istoria literaturii române, geografia României, economia națională, istoria Bisericii. Pe parcursul anilor '20, Universitatea Populară a desfășurat o activitate intensă, cu participarea a numeroși profesori și cu sprijinul direct al Ministerului Instrucțiunii. Pentru o mai bună coordonare a acestei acțiuni, începând cu anul 1927, prin ordinul ministrului Ion Petrovici, s-au înființat *centre culturale*, care cuprindeau câteva localități. În cadrul lor, se organizau manifestări culturale (conferințe, șezători culturale, serbări școlare) cu scopul răspândirii cunoștințelor din diferite domenii în categorii largi ale populației. Prin activitatea lor, aceste centre completeau acțiunile întreprinse de căminele culturale, diversificând astfel mijloacele de educație națională; rolul principal l-au avut învățătorii și profesorii, susținuți material de către minister.

Între asociațiile culturale înființate în Basarabia imediat după Unire, „Cercul Moldovenesc” din Chișinău (1919) și-a propus drept obiective: cultivarea limbii și răspândirea literaturii române prin ținerea de conferințe, organizarea de spectacole de teatru, șezători etc., „cunoașterea și strângerea legăturilor de prietenie și înfrățire dintre românii de pretutindeni”. În cadrul Cercului și-au desfășurat activitatea intelectuali din toate provinciile României întregite: profesori, juriști, publiciști, reprezentanți ai autorităților administrative,

ofițeri, studenți ș.a. O realizare deosebită a fost editarea revistei „Moldova de la Nistru”, scrisă „pe limba poporului românesc basarabean”. Dezvoltarea culturii și a conștiinței naționale în Basarabia, cu participarea unor factori din toate provinciile românești, cu sprijinul direct al statului, prin noua organizare a învățământului și Bisericii în anii ce au urmat Unirii, a înregistrat un ritm deosebit, contribuind la procesul de integrare în viața spirituală a României întregite.

În urma Marii Uniri, tabloul cultelor a devenit mult mai complex decât cel din perioada anterioară. În conformitate cu recensământul din 1930, populația României se repartiza astfel, după religie: ortodoxă 13.108.227 (72,6%), greco-catolică 1.427.391 (7,9%), romano-catolică 1.234.151 (6,8%), mozaică 756.930 (4,2%), reformată-calvină 710.706 (3,9%), evanghelică-luterană 398.759 (2,2%), islamică 185.486 (1%), unitariană 69.257 (0,4%), baptistă 60.562 (0,3%), lipoveană 57.288 (0,3%) și cu procente sub 0,1: adventistă 16.102, armeano-gregoriană 10.005, armeano-catolică 1.440, alte religii și secte 7.434, liber-cugetători 6.604, nedeclarată 6.686. Cu puține excepții, populația de același neam nu era de una și aceeași religie. Deosebirile se explică printr-o serie de factori istorici cu o existență mai mult sau mai puțin îndelungată, specifici unei etnii sau unei provincii sau zone; la acestea s-au adăugat motive subiective, ținând de poziția adoptată în momentul efectuării recensământului.

Constituția din martie 1923 prevedea, în art. 22: „Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate de protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului”. După 1918, aproape pentru toate cultele, se puneau probleme de organizare la nivelul întregii țări, ținându-se seama și de tradițiile existente. „Odată cu înfăptuirea României întregite – se arăta în *Raportul* la proiectul de lege pentru regimul general al cultelor – s-au schimbat lucrurile și în ce privește cultele. Deși din întreaga populație aproape 12 milioane (în realitate, erau peste 13 milioane – *n.ns.*) sunt creștini ortodocși, prin urmare marea majoritate, mai avem însă Biserica națională a fraților uniți cu Papa de la Roma; avem catolici, luterani, calvini, unitari și bapțiști [...]. Și avem cultul mozaic și cultul mahomedan sau musulman. Toate aceste culte au avut un trecut sub dominațiuni străine și organizații diferite, fie în Transilvania, Banat, Maramureș, Bucovina și chiar Basarabia”. Sesizând specificul fiecărei părți din întregul numit România, ministrul Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu, explica, în *Expunerea de motive* a legii, rațiunea noii măsuri: „Această caleidoscopică variație de regimuri (din diferite provincii – *n.ns.*) nu mai poate fi menținută pentru că este incompatibilă cu caracterul unitar al statului, care trebuie să fie condus și administrat după legi unitare,

aceleași pretutindeni și pentru toți”.

Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928 clasifica cultele în culte istorice, culte noi și asociații religioase, ultimele două supuse unor condiții speciale de recunoaștere. Erau considerate culte istorice: cultul ortodox, cultul greco-catolic (unit), cultul catolic (de rit latin, grec-rutean și armean), cultul reformat (calvin), cultul evanghelic-luteran, cultul unitarian, cultul armeano-gregorian, cultul mozaic (cu riturile sale), cultul mahomedan. Toate cultele, cu excepția celui romano-catolic, erau autocefale; această neatârnavă se întemeia pe principiile lor fundamentale, dogmatice și canonice. Legea intervenea pentru a împiedica anumite legături, cu caracter revizionist, cu autorități din afară. Al. Lapedatu constata că, și după 1918, „avem în țară episcopi care exercită jurisdicția bisericească și în alte state și avem cetățeni care depind de episcopi din străinătate [...]. Situațiunea aceasta nu este compatibilă cu suveranitatea și interesele superioare ale statului. Teritoriul eparhiilor din România trebuie să se termine acolo unde se termină hotarele țării, iar cetățenii români nu pot fi supuși jurisdicției, nici chiar bisericești, a arhierilor străini, care își au reședința pe teritoriul altor state”. Excepția admisă sub acest raport în favoarea cultului catolic era determinată de faptul că șeful său spiritual își avea sediul în străinătate. Această situație fusese reglementată prin Concordatul cu Vaticanul, încheiat în 1927, dar ratificat în 1929, după adoptarea legii pentru regimul general al cultelor. Legea a stabilit situația de drept a cultelor, raporturile între stat și culte, relațiile dintre culte etc. Se consemna că Statul și Biserica se găseau în raport de strânsă colaborare, urmărind realizarea aceluiași scop, prin *legea lui juridică* și, respectiv, *legea ei morală*. Legea a stat la baza activității din acest domeniu (cu câteva modificări, completări) până în anul 1948, reprezentând o piatră de temelie în acțiunea de consolidare, pe baze democratice, a României întregite.

În același articol 22, Constituția din 1923 preciza: „Biserica creștină ortodoxă și cea greco-catolică sunt biserici românești. Biserica ortodoxă română, fiind religia mării majorități a românilor, este biserica dominantă în statul român, iar cea greco-catolică are întâietate față de celelalte culte”. La 17/30 decembrie 1919, sesiunea extraordinară a Sfântului Sinod și a Consistoriului Superior Bisericesc, cu participarea ierarhilor din vechiul Regat și din provinciile unite, a adoptat o declarație în care se preciza: „Unirea națiunii române – cea din 1918 – să se extindă și asupra sfintei noastre biserici strămoșești, așa ca Biserica Ortodoxă a Basarabiei, a Bucovinei și a Ardealului, a Banatului, a Crișanei și cea din părțile ungurene să alcătuiască o singură Biserică Autocefală Ortodoxă Națională Română, a cărei autoritate supremă este Sfântul Sinod al Sfintei Biserici Ortodoxe Autocefale a României întregite”. A

doua zi, în funcția de mitropolit primat a fost ales Miron Elie Cristea, episcop de Caransebeș, înscăunat la 1 ianuarie 1920. În condițiile create de Marea Unire, s-a impus ca Biserica Ortodoxă Română să fie ridicată la cea mai înaltă treaptă ierarhică. În februarie 1925 a fost adoptată legea pentru ridicarea Scaunului Arhiepiscopal și Mitropolitan al Ugro-Vlahiei, ca Primat al României, la rangul de Scaun Patriarhal. Pe baza acestei legi, mitropolitul primar Miron Cristea a devenit, la 1 noiembrie 1925, patriarh. Legea pentru organizarea Bisericii Ortodoxe Române (mai 1925) reafirma caracterul dominant al acestei biserici în statul român, autocefalia, părțile constitutive etc.

Constituția din 1923, legile din 1925, legea pentru regimul general al cultelor, concordatul cu Vaticanul – dincolo de unele probleme care au stârnit discuții sau atacuri dintr-o direcție sau alta – au oferit un cadru juridic pentru organizarea și practicarea cultelor (legal constituite) într-un spirit profund democratic, de toleranță și înțelegere reciprocă. Pe lângă unitățile organizatorice, părților constitutive specifice, cultele au avut la dispoziție instituții de învățământ, și-au dezvoltat baza materială și personalul necesar practicării cultului. Erau membri de drept în Senat capii confesiunilor care aveau mai mult de 200.000 de credincioși, precum și reprezentantul musulmanilor. Împreună cu alte măsuri legislative adoptate în anii '20 (legea pentru organizarea judecătorească, legea persoanelor juridice, legea pentru organizarea administrativă, legile referitoare la reglementarea raporturilor de muncă, legea sindicatelor profesionale, legea pentru învățământul primar și normal-primar), cele referitoare la culte au fost apreciate ca „legi noi de unificare”, care au contribuit, direct sau indirect, la consolidarea României întregite, la instituirea cadrului juridic unitar, absolut necesar desfășurării vieții publice normale într-un stat suveran.

ÎNTREBARE RECAPITULATIVĂ

1. Precizați noile dimensiuni ale factorului cultural în România întregită.

III. ÎNVĂȚĂMÂNTUL

Evoluția *învățământului* reprezintă o „cheie” esențială pentru înțelegerea spiritului în care s-a înfăptuit și consolidat Marea Unire, pentru descifrarea multiplelor semnificații ale perioadei interbelice, pentru a stabili coordonatele României întregite în istoria modernă și contemporană.

În primii ani după război și, în general, în „deceniul consolidării Unirii”, Ministerul Instrucțiunii Publice s-a preocupat de refacerea localurilor școlare, de asigurarea accesului la învățatură a tuturor copiilor și a tinerilor – mai ales a celor din provinciile unite cu Țara, care suferiseră consecințele opresiunii străine –, de unificarea și modernizarea legislației.

Prin decrete regale, Universitatea maghiară din Cluj și Universitatea germană din Cernăuți au fost transformate în universități românești. Cursurile Universității din Cluj s-au inaugurat la 1 februarie 1920, iar cele ale Universității din Cernăuți, la 24 octombrie 1920. La ambele festivități a participat Regele Ferdinand, însoțit de membri ai familiei regale. Într-un articol dedicat festivităților de inaugurare a Universității din Cluj, I. Agârbiceanu scria: „Universitatea Ardealului își deschide porțile dorite de atâtea generații de studenți, nu pentru a sfida pe unguri, nici pentru a nesocoti drepturile altor popoare conlocuitoare, ci pentru a îndeplini dreptatea unui popor năpăstuit, lăsat în întuneric veacuri întregi, fără să-și frângă sufletul național de cele mai primejdioase asperități ale unei educații și culturi străine”.

Printre „legile noi de unificare” elaborate între anii 1922 și 1926, C. Hamangiu a inclus și *legea pentru învățământul primar al statului (Școli de copii mici, școale primare, școale și cursuri de adulți, școalele și clasele speciale pentru copii debili și anormali educabili) și învățământul normal-primar* din 26 iulie 1924. Legea reprezintă un moment de referință dintr-o acțiune amplă, de dezvoltare și modernizare a învățământului de toate gradele, în care statul român s-a angajat cu multă hotărâre și cu o contribuție materială substanțială.

S-a realizat o analiză atentă a situației existente imediat după Unire și s-au fixat obiectivele ce trebuiau îndeplinite în ceea ce mai târziu s-a conturat ca o primă etapă, 1918-1928, în evoluția învățământului de după război. „Războiul, ștergând hotarele care de veacuri ne despărțeau și întrunind pe toți românii la un loc, a deschis o eră nouă istoriei neamului nostru, creând în același timp noi cerințe și noi condițiuni de viață. Organizarea și îndrumarea învățământului trebuiau, deci, să corespundă stării de lucru din România de după război, ținându-se bineînțeles seamă, atât de experiența trecutului, cât și de progresele și

transformările realizate în alte părți”. În *Expunerea de motive* la legea din 1924, ministrul Instrucțiunii Publice, C. Angelescu, sublinia necesitatea reformei din acest domeniu: „Unirea deschide o eră nouă istoriei neamului nostru. Situația creată în urma ei aduce cu sine o serie de probleme izvorâte, fie din trebuința înaintării statului român în viitor, fie din trebuința consolidării și unificării acestui neam. În toate ramurile noastre de activitate se ivesc necesități noi, se impun probleme care cer să fie îndeplinite. În problema școlară se impune, pe de o parte, reforma învățământului potrivit cerințelor moderne și noilor stări și condițiuni de viață, iar, pe de altă parte, se impune unificarea organizației școlare, ca urmare firească a situației create prin Unire”. Unificarea învățământului primar al statului trebuia să înlocuiască cele patru tipuri de organizare școlară existente cu unul singur și să contribuie la realizarea unui deziderat major: „Școala trebuie să provoace pretutindeni o primenire a sufletelor; să trezească conștiința națională la cultura și viața românească și să închege unitatea sufletească a tuturor românilor. Numai luminând și întărind conștiința națională vom spori puterile de viață și de rezistență ale neamului, la toate asalturile din afară și dinăuntru și vom asigura trăinicia stăpânirii noastre în noile granițe ale regatului”.

Votul obștesc și împrumutarea sătenilor, care „au pus adevăratele baze democratice ale statului român”, cer și „democratizarea învățământului, adică răspândirea cât mai largă a culturii în straturile adânci ale poporului”. Școala e cel dintâi factor chemat să formeze conștiința cetățenească necesară exercitării drepturilor politice „în interesul țării și pentru binele obștesc”, iar împrumutarea „cere ca școala să formeze din copii plugari luminați, spirite deschise, accesibile la progres, capabile să înțeleagă rostul lucrărilor pe care le reclamă cultura sistematică a pământului și întrebuintarea uneltelor agricole perfecționate, spre a spori puterea de rodire a solului”. Democrația dă puțință oricui, „fără deosebire de credințe religioase, stare economică sau socială [...], să se înalțe până acolo unde munca și puterile sale intelectuale îi permit, căci numai astfel se poate stabili ierarhia meritului. Dar, pentru ca fiecare să se poată înălța, trebuie ca oricine să aibă libertatea și posibilitatea de a căpăta învățământul cel mai larg, pe care țara îl poate da. Numai procedând astfel, țara poate pune în evidență și poate folosi toate valorile pe care le posedă”.

În primii ani de după război „s-a pus prima barieră serioasă analfabetismului”, prin înființarea de mii de posturi de învățători, urmată de o amplă campanie de construcții școlare. În timpul războiului o mare parte din localurile de școli a fost deteriorată sau chiar ruinată complet. Lipsa localurilor proprii s-a resimțit și mai mult imediat după Unire, ca urmare a creșterii considerabile a numărului de copii obligați a urma școala primară. „În teritoriile

alipite, situația era și mai dezastruoasă, căci în afară de clădirile de școli primare făcute, cu atât de mari sacrificii, de către cele două confesiuni românești din Ardeal, atât în această provincie, cât și în Bucovina și în Basarabia, erau sute și mii de comune fără școală românească și, prin urmare, fără clădirea care să poată servi acestui scop”. Campania de construcții școlare a început în anul 1922; la fondurile alocate de stat s-a adăugat contribuția țărănimii. „Pretutindeni populația rurală s-a ridicat cu un avânt nebănuț și din obolul și munca ei a clădit, în toate unghiurile țării, noi localuri de cultură națională, care vor rămâne pentru totdeauna mărturia vie a dorinței poporului de a se lumina, de a deschide ochii la o nouă viață”. În anii 1922-1926 s-au reparat toate școlile primare și s-au clădit sau reparat radical alte 5.824 localuri de școli cu 11.115 săli de clasă.

În acest context a fost discutat proiectul și adoptată legea din 26 iulie 1924. Era definit învățământul primar de stat, care cuprindea: școlile (grădinile) și căminele de copii mici, școala primară (de 7 clase pentru copiii care nu-și continuau învățătura după terminarea primelor 4 clase), școlile și cursurile de adulți, cu frecventarea obligatorie și gratuită, „atât pentru tinerii neștiutori de carte, cât și pentru cei care n-au absolvit învățământul primar” până la vârsta de 18 ani, școlile și clasele speciale pentru copiii întârziați la minte, „pentru cei slabi, bolnăvicioși sau predispuși la tuberculoză [...], pentru copiii cu apucături rele, nesociabili sau vicioși [...], pentru copiii orbi și surdo-muți, spre a li se da puțința să fie instruiți și educați”. Învățământul primar se putea realiza și în școlile sau institutele particulare autorizate de stat și în familie, în conformitate cu legea învățământului particular. Din categoria școlilor primare publice făceau parte cele înființate de stat și cele înființate de comune și județe, cu autorizarea Ministerului Instrucțiunii.

Învățământul primar era declarat *unitar în tot cuprinsul țării, obligatoriu și gratuit*. În școlile statului, învățământul primar se preda în limba română. „În comunele cu populație de altă limbă decât limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școale primare cu limba de predare a populației respective, în aceeași proporție ca și în comunele românești. În aceste școale studiul limbii române va fi însă obligator, în numărul de ore stabilit prin regulament”.

Legea conținea prevederi referitoare la aplicarea obligativității învățământului primar (inclusiv la amenzile pentru absențe nemotivate, ce puteau fi transformate în închisoare), la înființarea și funcționarea școlilor primare, la recensământul populației școlare, la personalul didactic (condițiile de numire, titularizarea, acordarea gradelor, transferarea, pensionarea, drepturile și datoriile acestuia, distincții și recompense, pedepse, mijloacele de perfecționare,

salariile etc.).

Întreținerea învățământului primar era în sarcina comunelor, statul contribuind cu plata personalului didactic. Toate celelalte cheltuieli cădeau în sarcina comunelor, care le efectuau prin comitetele școlare. „În centrele cu populație de altă limbă decât limba română, în care comunele întrețin, potrivit aliniatelor de mai sus, școale primare cu limbă de predare română, statul va contribui într-o măsură echitabilă la întreținerea școalelor primare minoritare primare, cu drept de publicitate”. Comunele aveau sarcina de a construi, repara și întreține localul de școală și locuința directorului, a dota cu mobilier, a înzestra școala cu material didactic, a îngriji de curățenia, încălzitul și luminatul localului școlii, a plăti oamenii de serviciu ș.a. Erau precizate și atribuțiile comitetului școlar comunal și ale celui județean.

Legea prevedea înființarea bibliotecilor școlare, „cu cărți instructive și morale, cu scopul de a cultiva la copii gustul de citit și a li se îmbogăți mintea cu cunoștințe folositoare”. Pe lângă bibliotecile școlare puteau funcționa biblioteci populare, „cu scopul de a răspândi în popor cunoștințe folositoare”. Ambele biblioteci se înzestrau cu cărți alese din lista întocmită de comisia bibliotecilor de pe lângă Ministerul Instrucțiunii, pentru alte cărți cerându-se aprobarea revizoratului școlar. Pe lângă școlile normale urmau a se înființa biblioteci pedagogice, „înzestrate cu cărți de literatură, istorie, geografie, științe, pedagogie și didactică, spre a fi utilizate de membrii corpului didactic pentru cultura lor generală și profesională”.

Titlul II al legii se referea la învățământul normal-primar, prevăzându-se că „școalele normale sunt așezăminte de stat, a căror menire este de a forma corpul didactic al școalelor de copii mici și al școalelor primare. Ele vor avea aceeași organizare în toată țara”. Pe lângă fiecare școală normală va funcționa câte o școală de aplicație, care face parte din școala normală. Școala normală dispunea de o întindere de teren îndestulătoare pentru lucrările practice și experiențele de agricultură, horticultură, pomicultură și silvicultură, precum și de ateliere pentru activități practice. Școlile normale erau internate, elevii putând fi bursieri, semibursieri și solvenți. Toți elevii se angajau să servească cel puțin 10 ani în învățământ; absolvenții care nu intrau în învățământ și învățătorii care-l părăseau înainte de expirarea acestui termen „vor fi dați în urmărire, ei sau reprezentanții lor legali, să restituie statului cheltuielile făcute cu întreținerea și instruirea lor în școalele normale”.

Unele prevederi ale legii se refereau la situațiile speciale ivite în noile provincii. Încadrările membrilor corpului didactic primar din aceste teritorii urmau a se face după verificarea actelor de către o comisie alcătuită în acest scop. Învățătorii și institutorii de limba și religia mahomedană care funcționau în școlile primare din Dobrogea și Cadrilater,

absolvenți ai seminarului musulman al statului având o vechime de cel puțin 5 ani, puteau fi numiți cu titlu provizoriu pe baza recomandării inspectorului circumscripției respective, în urma unei inspecții speciale. Profesorii și candidații de profesori ai școlilor speciale pentru educație și instrucția copiilor și tinerilor anormali își păstrau drepturile câștigate. „Actualii profesori ai acestor școli care au diplomă liberată de comisiunea examinatoare medico-pedagogică a Universității din Cluj și care au o vechime de 15 ani de serviciu pe teren școlar, sunt asimilați cu profesorii secundari în tot ce privește salariul, drepturile și îndatoririle”.

Pentru preoții români, care au funcționat ca învățători la școlile române din Ardeal, Bucovina și Basarabia și care s-au retras din învățământ după 1918, se prevedea posibilitatea reintrării în învățământ cu toate drepturile câștigate, „în timp de 2 ani de la promulgarea acestei legi, pe baza avizului consiliului permanent și al inspectoratului regiunii în care au funcționat”.

Legea înlesnea integrarea învățătorilor minoritari de la școlile statului. Cei care reușiseră la examenul de limba română desfășurat în anul 1923 nu mai trebuiau trece un alt examen pentru încadrarea în învățământ; dacă însă, la inspecțiile ce li se vor face, se va constata că ei nu au cunoștințe suficiente pentru predarea limbii române, a istoriei românilor, a geografiei României și a instrucției civile, ei vor fi trimiși să urmeze cursuri de două luni, în timpul verii, încheiate cu un examen suplimentar de capacitate pentru aceste materii.

Legea pentru învățământul primar al statului din 26 iulie 1924 admitea și școlile particulare. S-a adoptat, în acest sens, *legea asupra învățământului particular* promulgată la 22 decembrie 1925. „Învățământul și educația elevilor – se stipula în art. 1 – se pot face, în afară de școlile statului și în școlile particulare (ale confesiunilor, ale comunităților, ale particularilor), sau în familie”. Școala particulară se putea înființa numai pe baza unei autorizații date de Ministerul Instrucțiunii și funcționa sub supravegherea și controlul acestuia. Puteau fi școli particulare, școli de copii mici, școli primare, școli de grad secundar, cu învățământ teoretic sau practic. „Nu se pot înființa pe cale particulară școli normale și școli superioare cu caracter universitar” (art. 8).

Legea preciza condițiile (inclusiv cele material-financiare) necesare obținerii autorizației de funcționare, modul de administrare și funcționare a acestor școli, limba de predare etc. Școlile particulare nu aveau dreptul să elibereze nici un fel de diplomă; ele puteau să dea numai adeverințe, redactate în limba română și în limba de predare a școlii. În legătură cu acest aspect, legea prevedea: „Limba de predare în școlile particulare, frecventate de elevi a căror limbă maternă este alta decât cea a statului, se va stabili de susținătorii școlii”.

Indiferent de limba de predare, limba română, istoria românilor, geografiei României se vor preda în limba română de către profesori calificați.

Atât în legea pentru învățământul primar al statului, cât și în aceea asupra învățământului primar particular, problema studierii în limba maternă a cunoscut o soluționare democratică, în spiritul actelor de unire, al unor tratate internaționale încheiate după război și al prevederilor Constituției din martie 1923. De altfel, problema a fost discutată și în cadrul dezbaterilor organizate de Institutul Social Român în 1921-1922, pe marginea adoptării noii legi fundamentale a statului român. O atenție specială i-a acordat prof. Ion Nistor, ministru de Stat în guvernul Ion I.C. Brătianu, în prelegerea *Învățământul în viitoare Constituție*, ținută la 21 mai 1922. În urma realizării unității naționale, „ajunși astfel stăpâni pe soarta noastră și stând în fața momentului hotărâtor de a da statului întregit o nouă Constituție, trebuie să dăm chestiunii limbii o soluție dreaptă și fericită. Noi nu trebuie să cădem în păcatele maghiarilor, austriecilor și rușilor, care, cu toate că erau o minoritate infimă, știură să-și impună limba lor în școală. Noi trebuie să recunoaștem fiecărei minorități etnice dreptul de a-și cultiva limba sa și de a deschide școli pe socoteala sa”. Acolo unde minoritățile trăiesc în mase compacte, copiii lor trebuie „să primească instrucția primară și complementară în limba lor maternă, ținându-se, firește, seama și de necesitatea de a cunoaște și limba statului”. Era – preciza profesorul bucovinean – și în spiritul art. 10 din convenția anexată la tratatul cu Austria, prin care guvernul român se angaja să înlenească realizarea instrucției în școlile primare în limba minorității respective, „învățându-se, firește, și limba română”. El considera că în viitoarea Constituție soluția „trebuie să fie mai largă decât se cere în tratatul de pace. Noi credem că pentru a satisface un postulat de echitate, este necesar ca elevilor de altă limbă maternă decât cea română să li se dea posibilitatea de a învăța limba lor națională în toate școlile publice. Prin dispoziția aceasta s-ar putea satisface cererea justă a minorităților etnice de a-și cultiva limba lor națională în școlile statului, întrucât, firește, acestea ar fi frecventate de un număr suficient de elevi minoritari. Încolo, statul român nu poate fi obligat de a întreține alte școli medii, secundare și superioare, decât românești. El însă nu va putea opri minoritățile de a deschide și întreține pe socoteala lor școli de orice grad, în condițiile arătate mai sus, adică conformându-se în toate planului de învățământ al statului și dând cultivării limbii și istoriei române considerația cuvenită”. Legislația referitoare la învățământul de stat și la cel particular a adoptat aceste principii, iar rețeaua școlară dezvoltată în întreaga Românie reprezintă o dovadă evidentă a aplicării lui, chiar din primii ani de după Marea Unire.

Conform legii asupra învățământului particular, școlile particulare de copii mici și cele

primare particulare funcționau numai cu programa de învățământ a statului; școlile secundare particulare puteau avea programe proprii, fiind însă obligatorie predarea în limba română a limbii române, a istoriei românilor, a geografiei României și a dreptului constituțional al statului român. În anumite condiții, ministerul putea să acorde școlilor particulare care funcționau cu programa statului o autorizare specială de *școli particulare cu drept de publicitate*. Pentru aceasta ele trebuiau să aibă o vechime de funcționare de cel puțin un an, cu bune rezultate, să aibă spațiu corespunzător, învățători sau profesori titulari, să păstreze în ordine deplină actele ș.a. „În școlile particulare cu drept de publicitate, promoțiunea elevilor se face conform cu normele prevăzute în legile și regulamentele școalelor similare ale statului”. Ele puteau elibera adeverințe și certificate care să constate studiile făcute în școală, redactate în limba română și în limba de predare a școlii, certificatele fiind valabile numai cu viza ministerului.

Pentru începutul educației religioase a copiilor evrei și musulmani de 5-7 ani, se puteau înființa, „în dependență de organizarea cultului mozaic și musulman, aziluri religioase, în care catiheti calificați, având autorizarea Ministerului Cultelor și a Ministerului Instrucțiunii, pun bazele acestei educațiuni”.

Referitor la învățământul în familie, legea dădea posibilitatea elevilor pregătiți în acest cadru să treacă examenele pentru curs primar și secundar după programele școlilor publice, numai la școlile de stat din localitate, plătind însă taxe de examen ca și elevii școlilor particulare.

Între dispozițiile finale se află și aceea prin care Ministerul Instrucțiunii Publice putea transforma, „potrivit trebuințelor culturale ale populațiunii, unele din actualele școale particulare în școale de stat, întrucât susținătorii lor sau minoritatea respectivă, prin reprezentanții ei legali, vor cere statului această sarcină”.

După ce la 8 martie 1925 a intrat în vigoare *legea pentru modificarea legii asupra învățământului secundar și superior*, care se referea la modul de promovare al unor clase și trepte, la reintroducerea examenului de bacalaureat și la echivalarea diplomelor și certificatelor obținute în străinătate, la 15 mai 1928 a fost promulgată *legea pentru organizarea învățământului secundar*. Legea prevedea un liceu cu șapte clase și două cicluri, renunțându-se la clasa a VIII-a. Această reducere, criticată în epocă, s-a făcut, cum va recunoaște mai târziu însuși ministrul C. Angelescu, din motive financiare. Legiuitorul și-a propus să realizeze „liceul unitar”, în care cele trei secții ale clasei a VIII-a (clasică, reală și modernă) au dispărut, fiind înlocuite „printr-un învățământ unic pentru toți elevii, rămânând

ca specializarea să se facă în universitate sau în școlile superioare actuale”. S-a considerat că alegerea timpurie a specializării (la terminarea gimnaziului de trei clase) ar fi o greșală și că această specializare s-ar face în dauna culturii generale. Aceste argumente nu vor rezista multă vreme, revenindu-se la liceul de opt clase, cu secțiile literară și științifică. Legea a urmărit să consolideze învățământul gimnazial, să ridice școala secundară practică la nivelul școlii secundare teoretice, să stabilească o legătură cât mai strânsă între diferitele grade și ramuri de învățământ, să elimine deosebirile între școlile secundare de băieți și cele de fete, să reducă numărul elevilor dintr-o clasă, să restabilească prestigiul bacalaureatului, reintrodus în 1925 etc. Dincolo de unele prevederi mai greu de acceptat sau greu de aplicat în condițiile de atunci, legea s-a înscris în amplul efort de modernizare ce va fi continuat îndeosebi după depășirea dificultăților generate de criza economică din 1929-1933.

Măsurile adoptate de statul român între anii 1918 și 1928 au condus la unificarea în plan național a sistemului de învățământ și au contribuit substanțial la dezvoltarea rețelei de școli pe întreg cuprinsul României. S-a manifestat în continuare o serie de greutăți materiale care nu au permis transpunerea în practică a tuturor dispozițiilor legii, după cum unele prevederi aveau în vedere o evoluție de perspectivă, care nu s-a realizat în toate cazurile, din varii motive.

Între anii 1922 și 1928 s-au construit aproape 7.800 localuri de școli primare și s-au reparat toate școlile, unele distruse aproape în întregime în timpul războiului. În acest scop, comitetele școlare județene au cheltuit aproape 760 milioane lei, la care trebuie adăugată o sumă cel puțin egală, „care reprezenta muncile sătenilor cu brațele și cu transporturile și o sumă de aproape 2 miliarde lei, valoarea lemnului gratuit, dat din pădurile statului pentru aceste școli”. S-au construit ori a început construirea a numeroase clădiri pentru școlile normale, pentru gimnazii și licee, alocându-se sume însemnate de la buget, la care s-au adăugat creditele extraordinare, precum și sumele obținute de comitetele școlare și din inițiative particulare.

La Unire erau 25 școli normale, 11 în vechiul Regat și 6 în Ardeal (nici una în Bucovina și Basarabia); până în 1928 numărul acestora s-a ridicat la 101, numărul elevilor crescând de la 14.450 (în 1919) la 25.410. În 1919 funcționau 32 de gimnazii și 35 de licee de stat, pentru ca în 1928 să se ajungă la 168 gimnazii și 188 licee de stat. S-au creat 350 școli de meserii, de comerț și profesionale (în afară de școlile de agricultură, care aparțineau de Ministerul Agriculturii), alocându-se sume mari pentru dotarea atelierelor acestor școli. Cu toate aceste rezultate, așa cum s-a observat în epocă, în ce privește numărul învățătorilor, numărul

gimnaziilor și al liceelor de stat, raportat la numărul locuitorilor, România stătea mai prost decât multe state din Europa, inclusiv unii dintre vecini.

Dezvoltarea învățământului, mai mult sub aspectul cantitativ în etapa la care ne referim, a răspuns unor necesități izvorâte din consecințele unității naționale, și, în același timp, din noile aspirații ale păturilor de jos. „La reluarea vieții publice după război – remarca cunoscutul om de școală Constantin Kirițescu – România crescuse nu numai în întindere – prin încorporarea celor trei provincii surori; ea crescuse – dacă mi-a permisă expresia – și în adâncime. Marile reforme agrare și politice au zguduit organismul nostru social și au chemat la viața publică masele adânci ale populației [...]. Apariția pe scena vieții publice a maselor țărănești s-a manifestat printr-o sete de învățatură, necunoscută până atunci. Și nu numai de învățatură elementară, necesară țăranului pentru a se descurca în nevoile vieții de toate zilele, pe care o dă școala primară, dar de cultură superioară, care deschide drumul în spre rolurile de conducere. *Noi vrem pământ!* fusese tragicul leit-motiv al revendicărilor clasei țărănești înainte de război. După război, țăranimea înstărită strigă: *dați-ne școală!* Și această revendicare nu e un capriciu, o modă. Instinctiv, țăranul a priceput că participarea lui la viața de stat, hărăzită prin reforme, nu poate să devină realitate decât prin școală. La această formidabilă impulsie de jos în sus s-a asociat o egal de puternică și conștientă acțiune corespunzătoare, pornită de sus în jos”.

În aprilie 1932 era adoptată *Legea pentru organizarea învățământului universitar*. Conform *art. 1*, acesta era organizat în patru universități, cele din București, Iași, Cluj, Cernăuți. Facultatea de Drept din Oradea era subordonată – pentru problemele de învățământ – Universității din București. *Art. 2* prevedea că „Universitățile sunt instituțiuni de stat autonome, în ceea ce privește organizarea studiilor și conducerea. Ele sunt așezăminte de învățământ universitar teoretic și aplicat, precum și instituțiuni de cercetări pentru progresul științei și răspândirea culturii”. De subliniat că și facultățile din cadrul celor patru universități erau considerate persoane juridice (*art. 3*). De altfel, în spiritul autonomiei universitare, universitățile beneficiau – pe lângă prevederile bugetare – de un „Fond Universitar” (*art. 16*), alimentat din: – taxele de înscriere; – 40% din toate taxele de examene; – 10% din taxele de echivalare a diplomelor; – 10% din sumele pentru plata diferitelor comisii de concurs; – donații; – vânzarea timbrelor universitare; – reținerile făcute personalului didactic pentru absențe nemotivate; – 20% din reținerile ce se fac suplinitorilor ș.a.

Puteau deveni studenți doar tinerii care absolviseră bacalaureatul. Conform *art. 73* din lege, puteau fi impuși la următoarele taxe: – de înscriere; – de bibliotecă; – de examen,

doctorat și de diplomă; – de laborator; – de construcție, la facultățile unde exista această taxă.

În afara celor patru mari universități, funcționau și alte instituții de învățământ superior: – Școlile Politehnice (București și Timișoara); – Academia de Arhitectură (București); – Academia de Arte Frumoase (București și Iași); – Academii de Muzică și Artă Dramatică (București, Iași, Cluj, Cernăuți); – Institutul de Educație Fizică (București); – Academii Agronomice (București și Cluj); – Școala Superioară de Război (București).

*

Marea Unire a influențat și numărul locuitorilor știutori de carte. Pe de o parte, Transilvania și Bucovina aveau un procent de știutori de carte superior Vechiului Regat, pe de alta, s-au intensificat eforturile pentru dezvoltarea rețelei de învățământ.

Conform recensământului din anul 1930, *situația știutorilor de carte, pe provincii, medii și sexe*, era următoarea:

Provincii	Mediul rural și urban întrunite			Mediul rural			Mediul urban		
	Total	M	F	Total	M	F	Total	M	F
R o m â n i a	57,0	69,2	45,5	51,3	64,9	38,7	77,3	84,5	70,3
Oltenia	49,5	70,4	31,0	46,5	68,5	27,4	68,5	81,8	55,3
Muntenia	57,6	74,2	44,9	48,8	68,5	30,4	78,4	87,4	69,6
Dobrogea	52,9	65,1	40,2	47,5	60,7	34,1	68,5	77,1	58,9
Moldova	57,0	71,3	43,3	51,6	67,6	36,3	72,4	81,6	63,3
Basarabia	38,1	51,4	25,1	34,1	48,0	20,6	62,6	72,3	53,1
Bucovina	65,7	72,2	59,0	59,8	67,1	53,2	80,3	84,8	76,1
Transilvania	68,3	73,8	62,9	64,2	70,4	58,1	88,0	90,0	86,0
Banat	72,0	80,1	64,4	68,5	77,7	59,9	87,4	90,7	84,2
Crișana-Maramureș	61,5	67,8	55,4	54,9	62,4	47,7	85,9	88,0	83,8

În privința *ordinii județelor*, situația se prezenta astfel: județul Brașov – 86,9% știutori de carte; județul Sibiu – 85%; Odorhei – 85%; Trei Scaune – 84,2%; Făgăraș – 79,5%; Timiș – 80%; Ilfov – 69,6%; Covurlui – 69,6%; Iași – 62,2%; ... Bălți – 31,9%; Hotin – 29,7% etc.

Deosebit de interesant este tabelul privind *știutorii de carte după gradul de instrucție atins*:

Gradul de instrucție	Total		Bărbați		Femei	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%	cifre absolute	%
T o t a l	8.213.592	100	4.871.064	100	3.342.528	100
Extrașcolară	125.435	1,5	72.662	1,5	52.773	1,6
Primară	6.987.811	85,1	4.153.990	85,3	2.833.821	84,7
Secundară	705.108	8,6	367.728	7,5	337.381	10,1

Gradul de instrucție	Total		Bărbați		Femei	
	cifre absolute	%	cifre absolute	%	cifre absolute	%
Profesională	262.231	3,2	169.857	3,5	92.374	2,8
Universitară	90.653	1,1	69.631	1,4	21.021	0,6
Alte școli superioare	42.354	0,5	37.196	0,8	5.158	0,2

Se constată că 85,1% dintre știutorii de carte au doar instrucție primară, aici fiind luați în calcul toți cei înscriși, indiferent de numărul claselor absolvite; în învățământul secundar, este un echilibru între bărbați și femei, ceea ce nu se întâmplă în învățământul superior, unde bărbații sunt de peste 3 ori mai mulți.

După procentul știutorilor de carte, poziția României pe continentul european era următoarea:

Prin urmare, deși procentul știutorilor de carte a crescut, România se situa în a doua jumătate a „clasamentului”. Firește, aceste date au gradul lor de relativitate (diferă metodele de calcul, anii etc.). În același timp, este limpede că, deși s-au făcut eforturi mari, perioada a fost prea scurtă pentru a se recupera marele decalaj față de țările dezvoltate.

Țara	Anul	%
Belgia	1920	92,5
Bulgaria	1926	60,3
Cehoslovacia	1921	92,6 *
Estonia	1922	89,2
Franța	1926	94,1
Grecia	1928	56,7
Italia	1921	73,2
Letonia	1930	81,2
Lituania	1923	67,3
Polonia	1921	67,3
Portugalia	1920	34,8
R o m â n i a	1930	57,0
Rusia	1926	51,3
Spania	1920	57,0
Ungaria	1920	84,8

Examenul de bacalaureat (1925-1938):

^{*)} Peste 5 ani.

Anii	Candidați		Promovați cifre absolute		Promovați %	
	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.
1925	3.887	2.768	1.887	987	48,6	35,7
1926	4.997	3.674	2.631	1.720	52,7	46,8
1927	5.584	4.219	2.795	1.865	50,1	44,2
1928	6.538	9.883	2.870	3.823	43,9	38,7
1929	11.111	8.039	6.104	3.911	54,9	48,7
1930	8.815	7.019	4.938	3.377	56,0	48,1
1931	9.357	5.225	6.497	3.234	69,4	61,9
1932	8.508	4.563	6.531	3.256	76,8	71,4

Anii	Candidați		Promovați cifre absolute		Promovați %	
	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.	Iunie	Sept.
1933	7.815	4.532	6.005	2.917	76,8	64,4
1934	6.015	5.549	3.182	2.182	52,9	39,3
1935	2.847	2.176	1.070	563	37,6	25,9
1936	4.689	3.460	2.428	1.578	50,7	45,6
1937	5.212	3.573	2.777	1.506	53,3	42,1
1938	6.270	3.440	3.820	1.562	60,9	45,4

Studenti înscriși la diverse facultăți, academii, școli superioare din București (1935-1938):

Facultăți, academii, școli superioare	1935-1936		1936-1937		1937-1938	
	M	F	M	F	M	F
Facultatea de Medicină	708	279	717	324	832	383
Facultatea de Medicină veterinară	364	37	372	34	347	27
Facultatea de Farmacie	417	631	322	504	227	313
Facultatea de Științe	1.582	455	856	710	1.022	557
Facultatea de Drept	6.559	960	5.840	786	4.511	564
Facultatea de Litere și Filosofie	1.125	2.335	1.011	2.022	1.194	1.841
Facultatea de Teologie	949	26	812	28	826	21
Academia de Înalte Studii Comerciale	3.109	751	3.202	825	2.065	547
Academia de Înalte Studii Agronomice	323	36	339	38	350	34
Academia de Arhitectură	182	41	173	41	177	40
Academia de Muzică și Artă Dramatică	377	263	416	250	401	242
Academia de Arte Frumoase	104	163	123	185	108	127
Școala Politehnică	1.382	28	1.716	47	1.862	76
Școala de Desen și Arhitectură	71	6	71	6	–	–
Academia de Educație Fizică	94	86	94	80	79	69

Conform statisticilor, pentru anul școlar 1928/1929 în învățământul primar erau înscriși 1.676.851 elevi, din care au promovat 61,3%. În același an școlar, din 3.707.749 copii de vârstă școlară, 1.534.025, adică 41,1% au rămas fără instruire.

Cu o asemenea situație, este previzibilă poziția României în raport cu alte țări; pentru școala primară, România avea un *procent de frecvență* de 59,81% în anul 1932, situându-se pe locul 26 din 27 țări, fiind întrecută doar de Turcia – 33%.

Între cauzele frecvenței slabe se aflau: – sărăcia populației, în special din mediul rural; – folosirea copiilor la muncile agricole; – o anumită mentalitate, în unele regiuni, privind utilitatea școlii etc.

Fără a diminua valoarea și semnificația tuturor acestor date statistice, credem că este

nevoie de o viziune echilibrată asupra a ceea ce putem numi nivelul cultural al românilor. Pentru că, civilizația satului românesc compensa, într-o anumită măsură, lipsa științei de carte. Pentru a judeca satul românesc, trebuie avut în vedere un complex de factori – tradițiile, mentalitățile, rolul religiei etc. – și nu doar știința de carte.

*

După cum am subliniat, o preocupare specială s-a manifestat pentru provinciile unite cu Țara, unde școala în limba română fusese grav neglijată sau – ca în Basarabia – total ignorată. Totodată, statul român trebuia să asigure – în conformitate cu obligațiile asumate prin tratatele internaționale și prevederile Constituției din 1923 – egalitate de tratament, inclusiv în domeniul educației, minorităților, care reprezentau aprox. 28% din populația țării.

Spre exemplu, în anul 1912 erau în *Ardeal* 5 651 școli primare, cu un număr de 10.554 învățători, dintre care 2.655 școli românești cu 2.767 învățători români. În 1918, înainte de Unire, numărul școlilor scăzuse la 5.347, scăderea cea mai mare suferind-o școlile românești, care au ajuns în număr de 2.392, deci cu 263 școli mai puțin. În 1922 funcționau în Ardeal 5.842 de școli primare, din care 3.611 românești, 1.699 maghiare, 403 germane ș.a. Dacă, înainte de Unire, statul ungar nu întreținea nici o școală românească, ci numai școlile maghiare, în 1922 statul român întreținea 1.020 de școli românești, 562 maghiare, 51 germane, 159 sârbești, rutene, slovace etc.

În *Bucovina* funcționau în 1914 un număr de 531 de școli primare, din care 179 erau românești; în 1919/1920 au funcționat 508 școli, iar în 1922/1923 – 575 școli primare, repartizate astfel: 319 românești, 155 rutene, 47 germane, 27 evreiești, 25 polone, 2 maghiare. Numărul copiilor de vârstă școlară (de la 7 la 13 ani) era în Bucovina, în 1922/1923, de 108.498; din aceștia au urmat școala 104.301 copii, adică 96%. În Bucovina, ca și în celelalte provincii, se manifestă un interes deosebit de a da copiii la școală și de aici „una din preocupările noastre de căpetenie trebuie să fie de a crea școale în toate aceste regiuni, unde dominațiunea străină a lucrat pentru deznaționalizarea elementului românesc”.

În *Basarabia* nu era, la începutul războiului, nici o școală românească; în 1920/1921 funcționau 1.747 de școli, repartizate astfel: 1.233 românești, 200 ucrainene, 120 rusești, 78 bulgare, 73 germane, 38 evreiești, 3 polone, 2 de altele. În 1923/1924 au funcționat în Basarabia 2.041 școli primare; dacă în 1920/1921 numărul învățătorilor fusese de 2.746, în 1923/1924 numărul lor se ridicase la 3.927. În același interval, numărul elevilor înscriși a crescut de la 136.172 la 203.627, reprezentând un procent de 46% (ridicat pentru Basarabia) din numărul total al copiilor cu vârsta de 7-13 ani.

Accesul minorităților naționale la învățământ este reflectat de numărul de elevi. Astfel, în anul școlar 1930/1931, la școlile de stat se înregistra următoarea situație: grădinițele de copii erau frecventate de 16.664 copii maghiari, 6.417 – germani, 3.154 – ruși, 436 – sârbi, croați, sloveni, 210 – poloni, 3.445 – ruteni, ucraineni, 8.903 – bulgari, 7.407 – evrei, 3.024 – turci și tătari. Școlile primare erau urmate de 87.110 unguri, 54.088 – germani, 26.614 – ruși, 60.078 – ruteni, ucraineni, 50.874 – bulgari, 54.219 – evrei, 18.867 – turci, tătari. În școlile secundare ale statului învățau 3.645 de copii unguri, 2.614 – germani, 1.344 – ruși, 660 – ucraineni, 1.180 – bulgari, 14.112 – evrei, 178 – turci, tătari. În școlile particulare situația era următoarea: grădinițe: 1.309 – unguri, 5.046 – germani, 11 – ruși, 12 – ucraineni, ruteni, 96 – bulgari, 56 – poloni, 2.144 – evrei, 71 – turci, tătari etc. Școlile primare erau frecventate de: 74.037 – unguri, 42.587 – germani, 13.138 – evrei, 33 – ruși, 20 – ruteni, ucraineni, 2.420 – sârbi, croați, sloveni, 132 – cehi, slovaci, 757 – poloni etc. În același an de învățământ situația numerică a elevilor preparați în familie și prezentați la examenele particulare ținute la școlile primare ale statului era următoarea: 121 – unguri, 128 – germani, 31 – ruși, 69 – ucraineni, 24 – bulgari, 54 – poloni, 2.180 – evrei, 44 – greci etc. La școlile secundare ale statului erau înscriși: 3.645 – unguri, 2.614 – germani, 1.344 – ruși, 660 – ucraineni, 156 – sârbi, 1.180 – bulgari, 60 – cehi, slovaci, 403 – poloni, 14.112 – evrei, 178 – turci, tătari etc. În paralel, funcționau școli secundare particulare, frecventate de 7.600 – unguri, 4.433 – germani, 160 – ruși, 58 – ucraineni, 20 – sârbi, 1.170 – bulgari, 28 – poloni, 6.987 – evrei etc. La aceștia se adăugau elevii preparați în familie și prezentați la examenele particulare ținute la școlile secundare ale statului: 268 – unguri, 308 – germani, 52 – ruși, 34 – ucraineni, 8 sârbi, 77 – bulgari, 36 – poloni, 2.375 – evrei etc.

De asemenea, numărul școlilor confesionale ale minorităților a crescut sensibil după 1918:

Categoria de școli	Anul 1918			Anul 1925		
	catolice	reformate	luterane	catolice	reformate	luterane
primare	367	362	258	425	684	268
licee	13	9	9	17	11	11
civile	25	3	5	48	19	8
comerciale	1	–	–	4	4	3

Pe linia preocupărilor pentru situația minorităților, guvernul N. Iorga a creat un subsecretariat al minorităților. În *Expunerea de motive* prezentată în Adunarea Deputaților, la 13 iulie 1931, se arăta:

„Complexitatea problemelor minoritare și importanța lor pentru statul român, în care trăiește un însemnat număr de cetățeni de altă origine etnică, de altă confesiune și de altă limbă decât cea românească, face necesară crearea unui organ special permanent care să studieze și urmărească, zi de zi, toate manifestările vieții minorităților noastre și să caute mijloacele potrivite a stabili o conviețuire armonică a tuturor, în cadrele intereselor generale ale statului român.

Acest organ – Subsecretariatul de Stat al Minorităților – se creează prin alăturatul proiect de lege, pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri.

Subsecretariatul de Stat al Minorităților este organul consultativ al guvernului pentru chestiunile minoritare și în această calitate va putea lua inițiativa măsurilor de orice natură, pe care le va socoti necesare pentru stabilirea armoniei de care am vorbit mai sus.”

Subsecretar de stat a fost numit, prin decret regal, la 23 aprilie 1931, Brandsch Rudolf.

*

Setea de învățătură s-a manifestat puternic în rândurile populației românești de pretutindeni, dar ea a fost poate mai evidentă în provinciile eliberate, acolo unde au fost înlăturate barierele culturale puse de vechile stăpâniri. Noul cadru legislativ și opera practică realizată pun în evidență progresele remarcabile obținute într-o perioadă scurtă de timp, la nivelul întregii țări și în fiecare provincie, în fiecare județ. Învățământul românesc din acei ani s-a confruntat cu greutăți materiale, cu insuficienta pregătire a unor cadre, cu anumite inconsecvențe în politica școlară etc. Multe din aceste nici nu puteau fi înlăturate în câțiva ani. În ansamblu, însă, statul român, într-o acțiune solidară cu largi categorii ale populației, având la dispoziție specialiști de seamă în posturi cheie și acordând un sprijin financiar deloc neglijabil, a realizat o primă etapă dintr-un plan ce urma să cuprindă mai multe decenii. Așa cum s-a spus, la formidabila presiune de jos s-a răspuns cu o egal de puternică și conștientă acțiune de sus.

Consecințele Marii Uniri asupra culturii, în general, a învățământului, în special, pot constitui obiectul unei analize mult mai ample. Considerațiile noastre, datele și faptele prezentate se referă la câteva părți constitutive ale unui domeniu pe cât de întins, pe atât de complex, plin de confruntări și dezbateri aprinse. Preocuparea noastră a fost de a prezenta aspectele semnificative pentru noul cadru în care s-a produs o efervescentă culturală de excepțională valoare națională și cu contribuții perene la cultura universală; totodată, am apreciat că evoluția învățământului, cadrul său legislativ și rezultatele obținute într-o perioadă scurtă de timp (din care n-au lipsit greutățile generate de război și criza economică) ne oferă

posibilitatea înțelegerii mai profunde a rolului său în ansamblul fenomenului cultural interbelic.

Spiritul democratic al Marii Uniri, al reformelor care au însoțit-o și au consolidat România întregită, a stat la baza unei opere culturale și a unui învățământ expresie a participării tuturor provinciilor, a locuitorilor țării indiferent de etnie, limbă sau religie. N-au lipsit greutățile, s-au manifestat și în acest domeniu atitudini extremiste, anumite discrepante între punctele programatice și realizări, dar politica statului, participarea activă a numeroase categorii de intelectuali și rezultatele înregistrate sunt semne sigure ale procesului de modernizare, desfășurat într-un ritm mai alert în cei 22 de ani de existență a României întregite. Mobilizarea energiilor considerabil sporite în urma îmfăptuirii marelui act, performanțele remarcabile din mai multe ramuri ale științei, culturii, învățământului, a vieții spirituale în general, în condițiile unui schimb activ de valori pe plan internațional, au condus la integrarea deplină a României în Europa de atunci, a statelor naționale.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Care erau principalele prevederi ale legislației referitoare la învățământul primar și secundar?
2. Care era situația învățământului pentru minorități?

IV. ORGANIZAREA CULTELOR ÎN ROMÂNIA ÎNTREGITĂ

Tabloul cultelor din România întregită – stat unitar național – era mai complex decât tabloul etnic, deoarece în foarte puține cazuri religia se suprapunea pe o anumită naționalitate (și chiar atunci existau excepții). În conformitate cu recensământul din 1930, populația totală, de 18.057.028 locuitori, era compusă din: 12.981.324 români (71,9%), 1.425.507 unguri (7,9%), 745.421 germani (4,1%), 728.115 evrei (4%), 582.115 ruteni, ucrainieni (3,2%), 409.150 ruși (2,3%), 366.384 bulgari (2,0%), 262.501 țigani (1,5%), 154.772 turci (0,9%), 105.750 găgăuzi (0,6%), 51.842 cehi, slovaci (0,3%), 51.062 sârbi, croați, sloveni (0,3%), 48.130 polonezi (0,3%), după care urmează, cu procente mai mici, greci, tătari, armeni, albanezi, huțani și alte neamuri.

În ce privește religia locuitorilor, situația se prezenta astfel: ortodoxă – 13.108.227 (72,6%), greco-catolică – 1.427.391 (7,9), romano-catolică – 1.234.151 (6,8), mozaică – 756.930 (4,2), reformato-calvină – 710.706 (3,9), evanghelică-luterană – 398.759 (2,2), mahomedană – 185.486 (1,0), unitariană – 69.257 (0,4), baptistă – 60.562 (0,3), lipoveană – 57.288 (0,3) și, cu sub 0,1%, adventistă – 16.102, armeano-gregoriană – 10.005, armeano-catolică – 1440, alte religii și secte – 7.434, liberi cugetători – 6.604, nedeclarată – 6.686.

În timp ce românii, ca neam, dețineau majoritatea la nivelul întregii țări și la nivelul tuturor provinciilor (de la 97,5% în Oltenia, 93,4% în Muntenia, 89,8% în Moldova, la majoritatea simplă în Bucovina – 44,5% și în Dobrogea – 44,2%), observația nu se repetă în ce privește cultele, chiar dacă ortodocșii reprezentau marea majoritate a locuitorilor țării. În Transilvania majoritatea relativă a populației era de religie greco-catolică, ortodocșii venind în rândul al doilea. În Crișana-Maramureș, ortodocșii erau cei mai numeroși, fără a avea majoritate absolută. În celelalte provincii ortodocșii dețineau o majoritate absolută covârșitoare. Un număr mai mic de greco-catolici era în Banat, Bucovina și Crișana-Maramureș. Romano-catolicii erau numeroși în provinciile intercarpatice, în Bucovina și Moldova. Calvinii și luteranii erau mai ales între unguri și, respectiv, sași.

Existența unor deosebiri între categoriile de neam și religie este explicabilă, dacă avem în vedere existența unor factori istorici, care au acționat în diferite etape, într-o provincie sau asupra unei etnii. La acestea se pot adăuga motive subiective, ținând de poziția adoptată de unii locuitori în momentul efectuării recensământului.

În spiritul hotărârilor de Unire, adoptate în anul 1918, statul român a promovat o

politică de egalitate a cetățenilor, indiferent de neam, limbă sau religie. Articolul 22 din Constituția adoptată în martie 1923 prevedea, între altele:

„Libertatea conștiinței este absolută. Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate de protecțiune, întrucât exercițiul lor nu aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare a statului.”

După 1918, aproape toate cultele puneau problema organizării lor la nivelul întregii țări; trebuia a se ține seama de tradițiile existente, dar și de necesitatea consolidării statului național unitar. A fost o operă dificilă, care a cerut timp.

În mai 1925 a fost adoptată legea de organizare a Bisericii ortodoxe române, iar în mai 1927 s-a încheiat Concordantul cu Vaticanul, dar acesta n-a fost ratificat decât doi ani mai târziu și pentru că trebuia mai întâi adoptată legea generală a cultelor. Principala lege, care a fixat regimul cultelor în România și care a stat la baza activității respective (cu unele mici modificări) până în anul 1948, a fost Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928.

În Expunerea de motive, Ministrul Cultelor și Artelor, Al. Lapedatu, explica necesitatea legii și prin înlocuirea regimurilor diferite, moștenite în Bucovina, Transilvania și vechiul Regat, cu un sistem unitar:

„Această caleidoscopică variație de regimuri nu mai poate fi menținută pentru că este incompatibilă cu caracterul unitar al statului, care trebuie să fie condus și administrat după legi unitare, aceleași pretutindeni și pentru toți.”

„Statul nostru, creat și dezvoltat pe temeiurile sigure ale creștinismului istoric – se menționa în Raportul la proiectul de lege –, a înțeles în toate împrejurările că Biserica, prin înalta ei chemare spirituală, constituie unul din așezămintele fundamentale în opera de încheșare și perfecționare a societății omenești. Cu atât mai mult își dă seama de valoarea ei socială astăzi când, în frigurile cumplite ce agită neamurile de pe urma rănilor adânci tăiate de un război istovitor, nevoia unei reculegeri morale este mai adânc simțită ca oricând.”

Statul și Biserica se găsesc în raporturi de strânsă și permanentă colaborare, urmând realizarea aceluiasi scop etic, prin legea lui juridică și, respectiv, legea ei morală.

În ce privește legătura între stat și culte, legiuitorul a preferat sistemul superiorității statului față de biserică, numit și sistemul autonomiei bisericești, urmând a satisface atât pretențiunile juste ale Bisericii, cât și drepturile normale ce decurg din suveranitatea Statului. Autonomia acordată cultelor trebuia să fie exercitată în cadrul statului,

„căci o jurisdicție bisericească în afară sau din afară de frontierele politice ar atinge suveranitatea

națională, care trebuie să rămână, ea singură fiind generatoare de drepturi pe teritoriul său. O singură excepție este admisă sub acest raport în favoarea cultului catolic, determinată de faptul că șeful lui spiritual își are sediul în străinătate.”

Aceste relații urmau să fie stabilite prin acord special, supus aprobării corpurilor legiuitoare, fapt care s-a realizat în anul 1929, prin ratificarea Concordatului cu Vaticanul.

Nu ne-am propus aici să analizăm conținutul legii, ci numai precizăm câteva din principiile care i-au stat la bază. Art. 1 stipula:

„Statul garantează tuturor cultelor o deopotrivă libertate și protecțiune, întrucât exercițiul lor nu atinge ordinea publică, bunele moravuri și legile sale de organizare.”

Trebuiau evitate

„orice acte care ar putea aduce vreo jignire celorlalte culte sau ar constitui demonstrațiuni împotriva lor” (art. 2).

Culte erau clasificate în culte istorice, culte noi și asociații religioase (recunoașterea ultimelor două categorii fiind supusă unor condiții speciale). Asociațiile religioase stăteau sub regimul legilor privitoare la asociații în general și la întruniri publice, fiind vizate aici sectele,

„care după război s-au sporit în chip neobișnuit, provocând prin acțiunea lor clandestină stări de spirit adânc păgubitoare liniștii și intereselor permanente ale statului [...]. A fost nevoie să se ia măsuri severe contra lor, spre a le paraliza acțiunea subversivă.”

Următoarele culte erau considerate culte istorice: ortodox, greco-catolic (unit), catolic, reformat, mozaic, mahomedan (art. 21). Erau recunoscute drepturile comunității baptiste, acordate printr-un jurnal al Consiliului de Miniștri din 21 noiembrie 1927.

Toate cultele din țara noastră, cu excepția celui romano-catolic, erau autocefale; această neatârănare se întemeia pe principiile lor fundamentale, dogmatice și canonice. Legea intervenea pentru a împiedica anumite legături cu autorități din afară. „Teritoriul eparhiilor din România, preciza Al. Lapedatu, trebuie să se termine acolo unde se termină hotarele țării, iar cetățenii români nu pot fi supuși jurisdicției, nici chiar bisericești, a arhierilor cetățeni străini, care își au reședința pe teritoriul altor state.”

Nu Biserica în întregime (așa cum prevăzuse legea din mai 1925) avea personalitate juridică, nu cultul în general, ci organizațiile cultelor (comunitățile, parohiile, protopopiatele, episcopiile, mitropoliile etc.) erau persoane juridice.

Articolele 22-24 conțineau condițiile necesare pentru cultele noi și asociațiile religioase

în vederea recunoașterii lor legale, iar art. 25 preciza că

„Statul are asupra tuturor cultelor dreptul de supraveghere și control, care se va exercita prin Ministerul Cultelor.”

Șefii cultelor, aleși sau numiți în conformitate cu statutele lor de organizare, nu vor fi recunoscuți decât după aprobarea Regelui, dată în baza recomandării Ministerului și după depunerea jurământului de fidelitate către Suveran și de supunere față de Constituția și legile țării.

Cultecele nu puteau crea eparhii, dieceze etc. peste cele existente și nu puteau schimba titulatura, întinderea și sediul lor, decât după aprobarea guvernului, dată prin lege specială. Cheltuielile pentru întreținerea cultelor se vor acoperi în primul rând din mijloacele proprii; statul putea acorda ajutoare, în raport cu numărul credincioșilor, cu situația materială a cultului respectiv și cu nevoile sale reale (art. 29-34).

Se prevedea dreptul cultelor de a face instrucție religioasă elevilor de credința lor din școlile publice și particulare, precum și dreptul de a săvârși, prin preoții lor, în armată, în spitalele civile și militare, orfeline, școli corecționale și penitenciare, pentru credincioșii lor, servicii religioase de orice natură, cu observarea legilor sau regulamentelor instituțiilor respective (art. 16).

Legea din aprilie 1928 a făcut parte din categoria importantelor măsuri menite să consolideze România întregită pe baze democratice.

Biserica ortodoxă română a luat în dezbatere necesitatea unificării, dar momentul a fost amânat, cerându-se mai întâi adoptarea noii Constituții. În articolul amintit (22), Constituția din 1923 mai preciza:

„Biserica creștină ortodoxă română fiind religia mării majorități a românilor este biserica dominantă în statul român....”

În condițiile realizării Marii Uniri și, implicit, a creșterii numărului de credincioși (după unele date, el depășea 14 milioane la sfârșitul perioadei interbelice), s-a impus ca Biserica ortodoxă română să fie ridicată la cea mai înaltă treaptă ierarhică. În februarie 1925 a fost adoptată Legea pentru ridicarea Scaunului Arhiepiscopal și Mitropolitan al Ugro-Vlahiei, ca Primat al României, la rangul de Scaun Patriarhal. În baza acestei legi, mitropolitul primat Miron Cristea a devenit patriarh al Bisericii ortodoxe române; ceremonia investiturii și înscăunării a avut loc la 1 noiembrie 1925, în prezența Sfântului Sinod, a reprezentanților statului, a celorlalte culte din România și a numeroase delegații din partea unor Bisericii

ortodoxe surori.

Între timp, în mai 1925, au fost adoptate – așa cum s-a menționat – legea și statutul de organizare a Bisericii ortodoxe române, care statornicea (în conformitate cu prevederile constituționale) principiile unificării, precum și autocefalia acesteia în cadrul Bisericii ecumenice a Răsăritului. Biserica ortodoxă română își consolida astfel un binemeritat prestigiu în interior și în exterior și, totodată, contribuia la consolidarea României întregite. În perioada interbelică au intervenit unele modificări, dar în linii generale organizarea canonic-administrativă a Bisericii ortodoxe române cuprindea cinci mitropolii, cu eparhiile sufragene respective:

I. Mitropolia Ugro-Vlahiei

- a) Arhiepiscopia Bucureștilor;
- b) Episcopia Râmnicului Noului Severin;
- c) Episcopia Buzăului;
- d) Episcopia Argeșului;
- e) Episcopia Tomisului.

II. Mitropolia Moldovei și Sucevei

- a) Arhiepiscopia Iașilor;
- b) Episcopia Romanului;
- c) Episcopia Hușilor;
- d) Episcopia Dunării de Jos (Galați).

III. Mitropolia Ardealului, Banatului, Crișanei și Maramureșului

- a) Arhiepiscopia Albei Iulii și Sibiului;
- b) Episcopia Aradului, Ienopolei și Halmagiului;
- c) Episcopia Caransebeșului;
- d) Episcopia Oradei;
- e) Episcopia Vadului, Feleacului și Clujului.

IV. Mitropolia Bucovinei

- a) Arhiepiscopia Cernăuților;
- b) Episcopia Hotinului (cu reședința la Bălți).

V. Mitropolia Basarabiei (ridicată la acest rang în 1925)

- a) Arhiepiscopia Chișinăului;
- b) Episcopia Cetății Albe și Ismailului (cu reședința la Ismail).

Imediat după război a luat ființă și un episcopat al armatei și clerului militar.

Biserica ortodoxă română avea ca unități componente: parohiile, protopopiatele, mănăstirile, episcopiile (arhiepiscopiile), mitropoliile și patriarhia. Biserica ortodoxă română

avea 8.279 de biserici cu 8.257 preoți și diaconi și 8.279 cântăreți, precum și 75 de mănăstiri și schituri, cu un personal de 2.842 persoane; funcționau 10 seminarii, 3 facultăți și 5 academii teologice.

Jurisdicția Bisericii ortodoxe române se întindea și în afara granițelor țării, asupra comunităților ortodoxe române de al Paris, Viena, Sofia și Ierusalim, unde exista câte o biserică întreținută financiar de statul român. Pentru comunitățile ortodoxe din America s-a înființat, în anul 1935, un episcopat ortodox român (fără sprijinul material al statului român).

Constituția din 1923, în continuarea articolului 22, prevedea pe lângă caracterul dominant al Bisericii ortodoxe române și întâietatea Bisericii greco-catolice față de celelalte culte [numite atunci minoritare – n.ns., I.A.]. Situația se explică prin numărul mare de credincioși, în special în Transilvania, și – nu în ultimul rând – prin recunoașterea rolului important în lupta de emancipare națională, în realizarea Marii Uniri. Această poziție a fost precizată și prin Legea pentru regimul general al cultelor din aprilie 1928.

Cutul greco-catolic (unit) avea o Mitropolie la Blaj, cu patru episcopii sufragane: Episcopia Oradei-Mari, Episcopia Lugojului, Episcopia Gherlei (din 1931 sediul se mută la Cluj) și Episcopia Maramureșului (la Baia Mare), prevăzută ca o nouă dioceză ce urma să se înființeze, fapt realizat în iunie 1930. Greco-catolicii dispuneau de 1.725 de biserici cu 1.594 preoți; pe lângă centrul metropolitan și centrele episcopale mai erau 34 canonici, 75 protoerei și 38 funcționari administrativi.

Pentru formarea clerului funcționau trei academii teologice.

Până la Marea Unire, Biserica romano-catolică avea în regat o Arhiepiscopie la București și o Episcopie la Iași. În perioada imediat următoare, firesc, numărul episcopiiilor catolice crește, organizarea definitivă intervenind după Concordatul cu Vaticanul. Pentru ritul latin, Arhiepiscopia-Mitropolie de la București avea sub sine patru episcopii sufragane, Episcopiile de la: a. Alba Iulia, b. Timișoara, c. Satu Mare și Oradea (s-au separat în 1941), d. Iași; pentru ritul armean – Episcopia de la Gherla, iar pentru greco-ruteni o administrație specială afiliată Episcopiei române unite a Maramureșului. Catolicii dispuneau de un număr mare de biserici și capele, stațiuni, mănăstiri, școli de toate gradele etc.

Concordatul cu Vaticanul prevedea că episcopii catolici și ajutoarele lor trebuiau să fie cetățeni români (în afară de excepțiile acceptate de ambele părți, adică de statul român și Biserica romano-catolică). Se preciza în conformitate cu dispozițiile legii cultelor din aprilie 1928 că nici o parte a României nu va depinde de un episcop al cărui scaun s-ar găsi în afara hotarelor statului român și că nici o dioceză din România nu se va putea întinde dincolo de

hotarele țării. Această ultimă prevedere (ca și altele) a stârnit critici atât în interior, cât și în exterior, din diferite direcții.

Cultul reformat (calvin) dispunea de o Episcopie recunoscută de statul român, cea de la Cluj, de care țineau protopopiatele reformate din Ardeal. O parte din protopopiatele care depindeau înainte de 1918 de Episcopia reformată de la Debrecen s-au afiliat la Episcopia reformată de la Cluj, cealaltă parte s-a constituit încetul cu încetul într-o nouă Episcopie la Oradea.

Episcopia aceasta s-a constituit însă cu putere de la sine și fără observarea formelor legale, iar pe deasupra protopopul Sulyok, promotorul acestei acțiuni, care de altfel s-a și ales episcop, a susținut că nu e nevoie să depună jurământul de fidelitate M.S. regelui, așa cum se prevedea prin lege. În preajma celui de al doilea război mondial guvernul a făcut o serie de concesii în recunoașterea acestei Episcopii.

Cei peste 700.000 de credincioși erau grupați în 828 parohii (cu 836 preoți și capelani), constituite în 25 de protopopiate; funcționa și un institut teologic la Cluj.

Au existat probleme și în ce privește organizarea cultului evanghelic-luteran. În 1920 cele 25 parohii luterane din vechiul Regat s-au alăturat Episcopiei luterane de la Sibiu. O parte dintre parohiile luterane din Ardeal, și anume cele care în fostul Imperiu austro-ungar ținuseră de episcopiile luterane din Budapesta și Nyiregyhaza, s-au pronunțat, sub presiunea preotului luteran Gustav Kirchknopy din Cluj, pentru constituirea unei episcopii luterane maghiare. În a doua jumătate a deceniului al IV-lea numai 24 parohii se aflau în această situație, fiind constituite într-o superintendență la Arad; superintendentul îndeplinea și funcția de protopop și nu avea nici o legătură cu Episcopia luterană de la Sibiu, de care țineau toate celelalte parohii luterane.

La sfârșitul lui aprilie 1927, Biserica luterană de la Sibiu a primit un nou statut organic, prevederi privind organizarea ei, modul de conducere și administrare etc. Parohiile erau grupate în districte (numărul lor a ajuns la 14); toate parohiile formau laolaltă Biserica generală, în frunte cu episcopul de la Sibiu. Această Episcopie îngloba în sine un număr de peste 500 comunități răspândite în toată țara, constituite în 308 parohii (fără cele de limbă maghiară), grupate în 14 decanate, cu un număr de 258 preoți și capelani.

Biserica unitariană se bucura de autonomie; avea în frunte un episcop, cu sediul la Cluj și doi prim-epitropi. Tot acolo funcționa un institut teologic.

Cultul armeano-gregorian cuprindea comunitățile armene (parohiile) din România constituite, din punct de vedere religios, într-un episcopat la București. Firește, nu intră aici

armenii catolici, amintiți deja.

Constituția din 1923 ratifica, prin art. 133, trei decrete-legi din 1918-1919 referitoare la încetățenirea evreilor. Lua sfârșit astfel o problemă cu implicații interne, dar mai ales internaționale, ce a stârnit numeroase discuții decenii de-a rândul.

Spre deosebire de alte culte, cel mozaic nu avea o autoritate cultică centrală care să înglobeze în sine pe toți evreii din România. El era organizat pe comunități, autonome față de celelalte, cu diferite rituri: spaniol (sephardim), ortodox (askenazim) și reformat.

În București funcționa, de multă vreme, Comunitatea israeliților de rit spaniol; în 1928 s-a constituit, tot la București, Uniunea comunităților evreiești din vechiul Regat. Evreii aveau un șef rabin, care îi reprezenta și în Senat. Pentru cei peste 756.000 de credincioși existau 922 sinagogi și case de rugăciuni și 731 rabini. Pe lângă alte școli, în 1927 s-a înființat la București un seminar teologic ieșovit.

Comunitățile musulmane din România erau constituite în patru muftiate, pe județe: Caliacra, Durustor, Tulcea, Constanța. Mai exista o comunitate musulmană la București și alta la Ada-Kaleh. Cultul mahomedan, cu aproximativ 185.000 adepți, dispunea de mai multe moschei, cu 221 hatipi, 64 imami și 12 muezini; la Medgidia funcționa un seminar musulman.

Mai erau admise de lege:

a. Asociația religioasă baptistă (cu 35 comunități baptiste române, 55 germane și 15 maghiare – cu peste 3.000 case de rugăciuni în total);

b. Asociația religioasă adventistă de ziua a șaptea, cu comunități grupate în șase conferințe zonale și având 520 case de rugăciuni. În 1920 se organizează unirea acestor comunități din România;

c. Asociația religioasă a lipovenilor, având peste 57.000 de credincioși și reședința la Fântâna Albă, în Bucovina.

Mai era îngăduită provizoriu Asociația religioasă a creștinilor după Scriptură (cu sediul la București).

Pe lista celor interzise în conformitate cu prevederile legii din aprilie 1928 figurau: secta nazarinenilor, a adventiștilor reformați, a secerătorilor, a pentecostaliștilor, a inochentiștilor, a bisericii lui Dumnezeu apostolice, a martorilor lui Dumnezeu (Iehova), a stundiștilor, a duhoborților, a molocanilor și a studenților în Biblie (mileniștilor). Cu toate acestea multe dintre ele s-au manifestat, fapt consemnat (uneori cu îngrijorare) în unele lucrări și în presa vremii.

Ca și în celelalte provincii eliberate, în Basarabia, Biserica și-a intrat în drepturile sale

firești, cunoscând înnoiri importante, între care și ridicarea episcopatului din Chișinău la rang de mitropolie. Religia ortodoxă avea în Basarabia 1.090 biserici și 1.104 preoți; existau, de asemenea, 20 de mănăstiri și 9 sihăstrie, cu 2.414 călugări. Lipovenii aveau aici o comunitate bine organizată cu 20.340 credincioși. Biserica catolică era frecventată de polonezi, o parte dintre germani și puțini armeni, numărând 12.325 de membri. Religia evanghelică-luterană număra 78.000 aderenți (toți germani), cu 23 biserici, 67 case de rugăciuni. Majoritatea armenilor era legată de religia armeano-gregoriană, cu 7 biserici și 1.665 de credincioși.

„În sfârșit – scria Ștefan Ciobanu – comunitatea israelită, care are 300.000 de credincioși și 366 de sinagogi și case de rugăciuni, își desfășoară, în deplină libertate, existența sa culturală și religioasă”.

Din anumite motive, am particularizat tabloul vieții culturale și religioase din România interbelică cu câteva exemple din Basarabia. Întregirea lui subînțelege aportul provinciilor, rezultatele importante înregistrate și în acest domeniu la nivel național. Intenția noastră a fost numai de a pune în lumină părți ale unui întreg, cu gândul de a redeschide o discuție întreruptă o lungă perioadă de timp.

ÎNTREBĂRI RECAPITULATIVE

1. Cum se prezenta tabloul cultelor în România întregită?
2. Care era regimul juridic al cultelor prevăzut de Constituția din 1923 și legea pentru regimul general al cultelor din 1928?

V. UN STUDIU DE CAZ :

Dr. Constantin Angelescu – ministru al Instrucțiunii Publice

S-a născut la Craiova, la 10 iunie 1869. După studii primare și secundare la Craiova, a urmat cursurile Facultății de Medicină de la Paris, unde și-a susținut doctoratul în 1897. Revenit în țară, a lucrat în calitate de chirurg la Spitalul Brâncovenesc și la Filantropia. În 1903 a devenit profesor și director al Clinicii de Chirurgie a Facultății de Medicină din București. A publicat, atât în Franța, cât și în țară, o serie de lucrări științifice (singur sau în colaborare) în domeniul medicinei.

În 1901 a intrat în Partidul Național Liberal și a devenit membru marcant al acestuia, fiind ales deputat sau senator în mai multe legislaturi, dobândind, la sfârșitul perioadei interbelice, statutul de senator de drept. În guvernul Ion I.C. Brătianu (4 ianuarie 1914 – 11 decembrie 1916) a deținut portofoliul Lucrărilor Publice, făcându-se remarcant prin organizarea și aprovizionarea serviciului sanitar al armatei. A fost ministru plenipotențiar la Washington (1 octombrie 1917 – 25 martie 1918). A desfășurat la Paris, alături de alți oameni politici și de cultură, o activitate susținută în apărarea cauzei naționale, fiind desemnat, la 3 octombrie 1918, vicepreședinte al Consiliului Național al Unității Române, condus de Take Ionescu.

A deținut postul de ministru al Instrucțiunii Publice (combinat, în unele perioade, cu Cultele și/sau Artele, ori numit al Educației Naționale) în intervalele (însușind aproximativ 10 ani și 4 luni):

- 12 decembrie 1918 – 12 septembrie 1919;
- 9 ianuarie 1922 – 27 martie 1926;
- 22 iunie 1927 – 3 noiembrie 1928;
- 14 noiembrie 1933 – 28 decembrie 1937.

A mai fost ad-interim la Comunicații (19-24 ianuarie 1922) și prim-ministru (29 decembrie 1933 – 3 ianuarie 1934).

S-a confruntat cu starea dezastruoasă a rețelei școlare, cu localuri distruse sau într-o stare avansată de uzură, ținând seama că multe fuseseră transformate în spitale sau spații de încartiruire a trupelor. Ținând seama de situația extrem de dificilă a finanțelor statului, dr. C. Angelescu a trecut la constituirea, imediat după război, a *Comitetelor școlare*, formate din reprezentanți ai corpului didactic, ai autorităților locale, din părinți și foști elevi ai școlii,

apelând la sprijinul altor persoane – fizice sau juridice – care să contribuie direct la opera de refacere și construcție.

„Haret fusese cel dintâi ministru al Instrucției care atacase viguros chestiunea, întărind și utilizând «Casa Școalelor», creația predecesorului său, Petru Poni. Dar aparține doctorului Angelescu meritul de a fi îmbrățișat cu pasiune problema localurilor școlare, de a o fi ridicat la rangul unei mari probleme de stat și de a-i fi găsit soluții pe cale nouă, originală și fecundă. Servindu-se în largă măsură de instrumentul nou creat al Comitetelor școlare, cărora le-a deschis un nou și vast câmp de activitate, Angelescu a luat inițiativa mării opere de construcție de localuri de școli, la orașe, dar mai ales la sate, de școli secundare, dar mai ales primare și normale, întrebuintând în scopul acesta nu numai mijloacele bugetare, ce obținea prin stăruințe și insistențe ce nu cunoșteau obstacole, dar mai cu seamă a știut că atragă, să însuflețească și să pună în mișcare masele populare, stimulând interesul obștesc pentru școala care luminează mintea, organizând ofranda publică, făcând să răsunе apelul său până în cele mai îndepărtate comune din toate colțurile țării, mobilizând tot ce era forță și capacitate de colaborare: miniștri – colegi de la departamentele ce administrau bunuri publice, prefecți și primari, profesori și învățători, părinți și foști elevi ai școlilor, fruntași și chiar codași ai satelor” (Constantin Kirițescu, p. 336-337).

În condițiile refacerii și dezvoltării economiei naționale de până la criza economică din 1929-1933, s-a declanșat o amplă campanie de construcții școlare; la alocațiile bugetare s-au adăugat contribuțiile însemnate ale Comitetelor școlare, în bani, materiale și munca sătenilor. În anul 1923, învățământul de toate gradele primea 7,3% din totalul cheltuielilor statului, situându-se pe locul al IV-lea, după Ministerul de Finanțe, Ministerul Comunicațiilor și cel de Război), dar la acest procent se adăugau sumele din creditele extraordinare: 200 de milioane pentru construcții, 50 de milioane pentru burse, 500 de milioane pentru lemn de construcții, ajungându-se de fapt la 12,2% din cheltuielile statului. Din motive lesne de înțeles, s-a acordat o atenție specială învățământului primar și școlilor normale.

Legea pentru învățământul primar statului (școli de copii mici, școala primare, școala și cursuri de adulți, școalele și clasele speciale pentru copii debili și anormali educabili) și învățământul normal-primar, din 26 iulie 1924, pornea de la o analiză atentă a situației existente după Marea Unire în fiecare din provinciile istorice și vechiul Regat (constatând greaua moștenire pentru românii din noile provincii – din Basarabia, în special) și de la primele rezultate pozitive obținute în 1918-1923. Prevederile legii, o adevărată reformă în domeniu, aveau în vedere unificarea organizării școlare la nivelul înregistrării pe baze democratice, pentru ca „toți cetățenii, fără deosebire de credințe religioase, stare economică sau socială, să participe efectiv la viața politică și ca toate valorile de la sate, ca și de la orașe, să

poată circula nestânjenite, pentru ca fiecare să poată contribui în măsura puterilor și aptitudinilor sale, la progresul țării”.

Legea asupra învățământului particular (22 decembrie 1925) conținea condițiile de funcționare a școlilor de acest fel, care puteau fi: școli de copii mici, școli primare, școli de grad secundar – cu învățământ teoretic sau practic. Pe baza prevederilor Constituției din martie 1923 și ale celor două legi, a funcționat o amplă rețea de școli ale statului și particulare, în limba română, precum și în limbile maghiară, germană, rusă, ucraineană etc., școli ale diferitelor confesiuni etc. S-a urmărit realizarea egalei îndreptățiri, cu respectul dreptului tutelar al statului, fără nici o îngrădire în ce privește etnia, limba maternă sau cultul. „Se face uneori un cap de acuzație împotriva legiuirilor școlare ale d-rului Angelescu din așa-zisul caracter «naționalist» pe care l-ar avea ele; se spune chiar că ele ar fi cuprins măsuri discriminatorii menite să reducă posibilitățile de școlarizare ale naționalităților conlocuitoare. Acuzația este nedreaptă și lucrurile sunt considerate cu exagerație. Greșeala provine din cauza metodei de a nu se socoti perspectiva timpului și a împrejurărilor contemporane evenimentului. Se examinează acțiuni petrecute în trecut de pe poziții și cu concepții actuale” (C. Kirițescu, p. 346).

După ce la 8 martie 1925 a intrat în vigoare *legea pentru modificarea legii asupra învățământului secundar și superior*, la 15 mai 1928 a fost promulgată *legea pentru organizarea învățământului secundar*, care, dincolo de unele restrângeri motivate financiar, a consolidat prestigiul bacalaureatului (reintrodus prin legea din martie 1925), a urmărit să consolideze învățământul gimnazial, să stabilească o legătură mai strânsă între diferitele grade și ramuri de învățământ etc.

La 22 aprilie 1932 a fost adoptată – din inițiativa lui N. Iorga – *legea pentru organizarea învățământului universitar*, dominată de ideea cadrului unitar de desfășurare a studiilor și de principiul autonomiei universitare, susținută corespunzător din punct de vedere financiar.

În 1936 au fost adoptate două legi importante: la 1 aprilie, *legea învățământului comercial* și, la 30 aprilie, *legea învățământului industrial*. „Am îndrumat tineretul școlar – preciza primul ministru la 1 noiembrie 1937 – spre învățământul profesional și practic, organizând învățământul comercial și învățământul industrial prin votarea legilor respective. Am creat Casa Învățământului Comercial și Casa Învățământului Industrial, care vor veni în ajutorul absolvenților cu fondurile necesare pentru deschiderea de magazine și exercitarea

profesiunii și am ridicat bursele pentru elevii săraci de la 17 milioane la 75 milioane. Am terminat construcția a peste 70 școli de meserii, profesionale și de menaj. Am acordat 79 milioane pentru construcțiile învățământului superior și 91 milioane pentru laboratoriile și institutele universitare” (Gh. Tătărescu, p. 186).

Nu există o situație care să conțină numărul total al localurilor de școală ridicate în campaniile inițiate și organizate de dr. C. Angelescu; ministrul nu a ținut (sau nu se știe) o evidență, dar colaboratorii săi au apreciat la 12.000 numărul de noi lăcașuri de școală. Școlile din timpul său – numite „tip Angelescu” – aveau patru săli de clasă, cancelarie și camera directorului. Cheltuielile pentru învățământ au oscilat între 12 și 18% din bugetul României; în Ungaria și Polonia acestea reprezentau 14%, în Bulgaria – 15%, în Olanda – 25%. Datele statistice ne arată că s-au realizat progrese notabile, deși inegale, în diferite niveluri de învățământ (*Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 661-662).

Unificarea și, implicit, continuarea procesului de modernizare a învățământului primar și secundar în România Întregită nu s-a făcut – și nici nu se putea face – „peste noapte”. A fost un proces amplu, cu dificultăți și neînțelegeri, un proces care a cerut tact și perseverență. Unificarea s-a înfăptuit „în mod metodic, lăsând câțiva timp școalelor din cele 4 ținuturi să meargă mai departe în conformitate cu legile organice din acele provincii și numai în 1924 am trecut legea învățământului primar și, în 1928, legea învățământului secundar, iar modificările ulterioare din 1934-1937 nu au fost decât modificări de detalii, principiile rămânând neschimbate” (C. Angelescu).

Dr. C. Angelescu a fost ministru secretar de stat (februarie-martie 1938) și consilier regal (martie 1938 – septembrie 1940).

Din 1923 și până în 1947 – președinte al Comitetului de conducere al Societății Ateneului Român.

În 1934 a devenit membru de onoare al Academiei Române, fiind repus în drepturi (după epurările din 1948) la 3 iulie 1990.

Între 1935 și 1948 – președinte al Academiei de Științe și al Academiei de Medicină.

Între 1938 și 1940 – președintele Societății pentru Învățătura Poporului Român.

Între 1941 și 1947 – președinte al Ligii Culturale și al Universității „N. Iorga” de la Vălenii de Munte.

De-a lungul anilor a fost decorat cu Ordinul „Steaua României” în grad de cavaler, Ordinul „Coroana României” în grad de mare ofițer, Ordinul „Meritul Cultural” și Crucea Legiunii de Onoare în grad de mare ofițer (N. Peneș, p. 8).

Fie și enumerarea demnităților și recunoașterilor, dar, mai presus de aceasta, munca susținută și rezultatele înregistrate, ce se dezvăluie la o analiză atentă, ne relevă legătura strânsă – pentru C. Angelescu și nu numai pentru el – între politică și cultură.

Dr. Constantin Angelescu a fost, înainte de toate, un mare om al Școlii, ce poate fi așezat – din multe puncte de vedere – alături de Spiru Haret. A înțeles cerințele epocii și a slujit învățământul cu competență și dăruire. Între 1947 și 1948, regimul comunist l-a înlăturat din funcțiile pe care le mai deținea și de la Academie. La 14 septembrie 1948 s-a stins din viață pe patul Spitalului Francez din București, după ce fusese alungat din propria-i casă, pentru a face loc „Frontului Plugarilor”. A fost înmormântat, într-o tăcere impusă de autorități, la Cimitirul Bellu din București (N. Peneș, p. 21).

„Ne copleșește inima de de întristare amintirea durerilor ce au marcat ultimii ani ai existenței sale. Chinuit trupește de o boală împotriva căreia el, medicul, n-a știut să reacționeze la timp și cu energie, ajung la o vârstă când perspectivele viitorului sunt cu atât mai slabe cu cât ma multe se îngămădesc restriștile prezentului și regretele trecutului, Angelescu s-a stins la 14 septembrie 1948 pe patul unui sanatoriu și – ca o culme a ironiei soartei – fostul Cresus, marele ziditor de sub a cărui baghetă magică ieșeau ca din pământ mii de palate, n-a avut parte măcar de un mormânt propriu, ci a fost nevoie ca rămășițele lui să fie primite în cavoul unui binevoitor prieten politic” (C. Kirișescu, p. 354).

Lista miniștrilor de resort din perioada 1918-1940 (sub diferite titulaturi): *I.G. Duca* (29 noiembrie – 12 decembrie 1918); *Dr. C. Angelescu* (12 decembrie 1918 – 12 septembrie 1919); *G-ral Al. Lupescu* (27 septembrie – 28 noiembrie 1919); *Octavian Goga* (5-16 decembrie 1919); *Ion Borcea* (16 decembrie 1919 – 13 martie 1920); *Petre P. Negulescu* (13 martie – 13 decembrie 1921); *Gh.Gh. Mironescu* (17 decembrie 1921 – 17 ianuarie 1922); *Dr. C. Angelescu* (19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926); *Petre P. Negulescu* (30 martie – 8 iulie 1926); *G-ral Al. Averescu*, ad-interim (8-14 iulie 1926); *Ion Petrovici* (14 iulie 1926 – 4 iunie 1927); *Dr. N. Lupu* (4-20 iunie 1927); *Dr. C. Angelescu* (22 iunie – 3 noiembrie 1928); *N. Costăchescu* (10 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930); *Ion Lugoșianu* (7-12 iunie 1930); *N. Costăchescu* (13 iunie 1930 – 4 aprilie 1931); *N. Iorga* (18 aprilie 1931 – 31 mai 1932); *Ion Lugoșianu*, ad interim (6-9 iunie 1932); *Dimitrie Gusti* (9 iunie 1932 – 9 noiembrie 1933); *Dr. C. Angelescu* (14 noiembrie 1933 – 28 decembrie 1937; din 15 noiembrie 1936, ministru al

Educației Naționale); *Ion Petrovici* (28 decembrie 1937 – 10 februarie 1938); *Victor Iamandi* (10 februarie – 30 martie 1938); *N. Colan*, ad interim (30 martie – 20 iunie 1938); *Armand Călinescu*, ad interim (20 iunie – 5 decembrie 1938); *Petre Andrei* (5 decembrie 1938 – 4 iulie 1940); *Dumitru Caracostea* (4 iulie – 14 septembrie 1940).

TEME PENTRU LUCRĂRILE DE CONTROL (la alegere)

1. Legislația învățământului primar și secundar în România interbelică.
2. Regimul cultelor în România întregită.

BIBLIOGRAFIE

AGRIGOROAIEI, Ion, *România interbelică*, I, Iași, 2001.

AGRIGOROAIEI, Ion, Ovidiu Buruiană, Gheorghe Iacob, Cătălin Turliuc, *România interbelică în paradigmă europeană*, Iași, 2005.

Enciclopedia României, I, București, 1939, reeditat în 2001.

HITCHINS, Keith, *România. 1866-1947*, București, 1996.

IACOB, Gh., *Modernizare – Europeanism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea*, I, Iași, 1995.

Istoria Românilor, VIII, *România întregită (1918-1940)* (coord. I. Scurtu), București, 2003.

KIRIȚESCU, Constantin, *Portrete. Oameni pe care i-am cunoscut*, București, 1985.

Liceul Internat „C. Negruzzi” (sub redacția: I. Agrigoroaiei, Gh. Iacob), Iași, 1995.

Marea Unire din 1918 în context european (coord. I. Scurtu), București, 2003.

PENEȘ, Nicolae, *Dr. C. Angelescu. Povestea unei vieți*, București, 1998.

TĂTĂRESCU, Gheorghe, *Mărturii pentru istorie*, București, 1996.

ZACIU, Mircea, *Ca o imensă scenă, Transilvania...*, București, 1996.